

JANEZ JALEN

MAHOVNICE

Jamniku se je zazdelo, da samo sanja. Iz najglobljega dna je zajel sapo in se oddahnil kakor bi se mu bil cent težak kamen odvalil s pretisnjenih prsi:

»Hvala Bogu!«

Ni še dobro izrekel Bogu zahvale, že je butil nov val vetra v balon nad njegovo glavo. Košara se je neutegoma tako zelo nagnila, da je komaj še ujel njen rob in se ga poprijel, kar so mu roke dale moči. Kako je prav naredil.

Veter je gnal kakor obseden odtrgani opazovalni balon visoko nad zemljo preko brezmejnih ravnin kdo ve kam. Košara in Jamnik sta pod napihnjnim ogromnim mehurjem tako divje plesala, da se do take naglice ne more razbesneti noben ples, tudi v najbolj razbrzdani razposajenosti ne.

Jamnik je zamižal. Skozi temo pa je videl, kako trga solnce meglo iznad Plešivce in Medvedce. Ugledal je bele cerkve, razpostavljene po gričih naokrog. Iz sivih megla se je prikazal tudi domači zvonik, in —: »Ooo!«

Solnčni žarki so zablesteli nad premožno domačijo, tako lepo postavljeno v breg, da tudi najmočnejši par konj spelje le en sam voz sena na njen skedenj. Okrog in okrog pa široka planjava, vsa z ravno začrtanimi jarki preprežena in z vencem zelenih hribov obrobljena:

»Da me Urša vidi sedajle, bi se ji od groze v glavi zvrtilo. Otroka bi pa začudena kazala mami čudnega ptiča, ki se norčavo suče nad ravnim Barjem. Tonček in Rezika. Smejala bi se. Z drobnimi ročicami bi ploskala, otroka. Atej pa v takih škripcih.«

Naglo, da bi se med tem ne mogel prekrižati, se je košara spet uravnovesila navpik pod balon. Jamnika je zaneslo v brezzračen prostor. Kakor bi odsekal, je cecnil za zvonik, dva, tri naravnost proti zemlji.

»Saj vse to ne more biti res. Še v sanjah komaj.«

Odprl je oči in zagledal pod seboj na stepi čredo konj, ki je splašena drevela na vse strani.

»Pa je le res. Precej više kakor nad vrh Krima sva se dvignila s poročnikom. Obstreljevali so naju s šrapneli, pa niso zadeli balona. Vrv so prestrelili.«

Jamnik se je zasmel. Spomnil se je prigodbe o gosposkem lovcu, ki je streljal in streljal, pa nikoli nič zadel in ko so mu srnjaka kar k smreki privezali. Je pa vrv prestrelil. Srnjak pa trop trop trop v hosto:

»Prav tako so se z nama Rusi poigrali. Da se le more tako naključiti.«

Jamnika je postalo sram, da misli na norčije navihanih lovcev in da se je prej nasmejal. Spomnil se je, kako ga je poročnik Czapek imel rad in mu bil bolj tovariš kakor predstojnik. Kako ga je vselej, če si ni znal pomagati, klical na pomoč, kakor kliče nedorasel brat starejšega: »Feldwebel Jamnik, Feldwebel Jamnik!«

»Takih oficirjev kar nič ni. Bog mu daj dobro, čeprav ni bil naše vere. Pognal se je iz košare, pa se mu padalo ni razpelo. Naravnost razleteti se je moral, ko je priletel iz take višine na zemljo. Ubožec.«

Veter se je unesel in je balon samo narahlo še pozibaval, kakor ziblje mati otroka. Odnášal pa je Jamnika čedalje dlje v kraje, iz katerih vstaja solnce.

Ubogi Czapek. Prav zavoljo njegove nesrečne smrti ni sam več upal tvegati, da bi se skušal s padalom rešiti. Sedaj je pa že davno prepozno. Kakor bo, pa bo. Kje in kako bo pristal na zemljo, sam Bog ve.

Nagnil se je čez rob košare in pogledal v globino pod sabo. Zagledal je široko reko in razsežno mesto:

»Le kje sem? Ali nad Samaro? Lahko je pod mano že Omsk, morebiti celo Tomsk. Kdaj naj bi me pa bilo čez Ural preneslo? Takrat, v tisti megli? Že mogoče. Če sem res že v Sibiriji, me ni še Bog zapustil. Saj bi se bil moral po človeški pameti vendar razbiti ob vrhovih Urala.«

Po solncu je spoznal, da je veter zaobrnil balon proti severu. Pod sabo je spet opazil nekako čredo. Živali so bile majhne kakor seleči se lemingi. Pogledal je skozi daljnogled in prepoznal severne jelene. Zavedel se je, da plove že nad sibirskimi tundrami. Do smrti žalosten je zavzdihnil:

»Sedaj pa, ljubi moj Bog, če ne poprimeš svojega hlapca Martina z obema rokama, ne bom nikoli več videl žene in otrok.«

Balon je pričel plahneti. Košara se je vedno bolj bližala zemlji, dokler ni sedla v močvirje in se takoj pričela ugrezati. Skozi pletene stene je zabrbľjalo. Preden se je Jamnik dobro zavedel, je že stal do kolen v vodi. Obšla ga je groza, da je kar otrdel:

»O Bog, strašna bo moja smrt. Da bi ne bil z Barja doma, bi vsaj ne vedel, kaj me čaka. Tako pa — Če pristajaš med hišami v mestu, se potolčeš, živ pa le še ostaneš. Če te zanese med vrhove

v gozdu, si polomiš ude, pa ti še kdo pomore. Če padeš v široko jezero, plavaš in plavaš, pa je že kdo videl balon in te spravi na suho. Močvirje pa — nihče ne more do mene, če bi še tako rad. Močvirje — Barje — O Bog —»

Misli so mu ušle v otroška leta. Pasel je na Gornji Zrnici. Vse popoldne mu je nagajal dimasti voliček. Pod večer je zbežljal, poskočil v Stržen in se ugreznil do srede vampa. Hitel mu je pomagat, pa se je komaj komaj sam izkobacal nazaj na trdino. Voliček ga je tako milo gledal, da mu je kar koj odpustil in pozabil svojo jezo. Prihiteli so drugi pastirji in zagnali vik, da se je razlegel od žalostne Gore do Goric in od Svete Ane do Bevk. Potem se mu je stemnilo pred očmi. Ko se je spet zavedel, je videl okrog sebe vse polno odraslih, v Stržen vržene lese in na njih razmetan loček, pokošen za steljo, in očeta, ki je z zvito vrvjo v roki stal poleg njega. Do dna srca ga je zbadlo, tako se je ustrašil očeta. Trdno je bil prepričan, da ga pretepe, kakor ga še nikoli ni. Kako se je začudil, ko je očetu padla vrv iz rok in se je sklonil k njemu. Dvignil ga je v naročje, ga tesno pritisnil k sebi in zastokal: »Martinko, moj Martinko!« Takrat ni razumel očeta. Zato ga pa sedaj tako, kakor ga svoj živ dan ni, sedaj, ko se ugreza v močvirje brezmejne sibirske tundre, proti kateri je domače Barje komaj kakor pljunek na razmočeno ravnino med Ljubljano in Vrhniko, Borovnico in Igom. Čudno, da sedaj, ko so mu že minute življenja štete, vse tako jasno razume. Takrat je pa z očetovega naročja boječe pogledal nazaj v Stržen in opazil, da so pomandrili najlepše in najbolj goste mahovnice, prav tiste, o katerih se mu je sanjalo, kako jih bo v jeseni bral, v jeseni, ko jih slana opari. V otroški skrbi je zajokal: »Moje mahovnice.« Nekdo, ki ga ni mogel prepoznati po glasu, je nasvetoval: »Saj res. Mahovnic mu stisnite v usta, pa se bo takoj zavedel.« Še preden je utegnil povedati, da jih ne mara, jih je imel že polna usta. Tako so bile kisle, da se je zbrcal očetu iz naročja. Ljudje so se mu smejali. Njega samega je bilo sram, pa ni vedel zakaj.

»Da me sedaj vidiijo Barjani, se ne bi smejali. Urša, Tonček in Rezika bi kar skoprneli. Dobro, da so neizmerno daleč od mene. Sporočili jim bodo: ‚Auf dem Felde der Ehre gefallen.‘ Ko jim kdo to prestavi, me bodo videli najbrže umirati med zorečim žitom, poginjam pa v smrdljivi tundri. Hudič.«

Hudiča se je takoj pokesal. Voda ga je zalila že do pasu.

»Le zakaj nisem takrat utonil v tisti domači mlakuži. Hvalili bi me in rekli, kako dober pastir sem bil, ko sem dal svoje življenje za voliča. Le za koga sedaj dajem življenje, ko me bo zdaj zdaj pogoltnilo blato, v tem od Boga zapuščenem kraju?«

Premaknil se je in voda mu je pljuščila do brade. Stegnil je vrat in pogledal naokrog, kakor bi hotel vzeti slovo od močvirne zemlje, kateri je služil vse dni od mladih nog, razven tista prazna tri leta vojaščine in zadnje nore mesece vojske.

»Jej! Lej no!« Nasmehnil se je kakor otrok, če zagleda v sanjah angelce božje. Vsenaokrog, kakor daleč mu je oko doseglo, je bil mah, v katerega se je ugrezal, tako nagosto posut z rožnato rdečimi jagodami, kakor jih doma na Barju nikoli ni videl rasti. Kakor znanke, ki so ga prišli reševati, je začel pozdravljati v mrzli severni praznoti trpko kisle jagode po slovensko in po rusko:

»Mahovnice, kljukva! Mahovnice, kljukva! Mahovnice, kljukva!«

Kar nekaj mu je reklo, da še ni prišla njegova zadnja ura. Spomnil se je dimastega voliča v Strženu, videl pred sabo razmetane lese in začutil v ustih kislino, ki človeka strese do mozga in poživi. Stegnil je obe roki čez rob košare, zakrivil in razkrečil prste v grablje, potegnil po mahu proti sebi, vrgel ves nagrebek v levo in hitel nabirati v desno zgoraj rožnato rdeče, spodaj pa blede bele jagode. Polno pest jih je hkrati vsul v usta. Streslo ga je, da se je košara zazibala.

»Brlunk, brlunk, brlunk,« so zabrbľjali ob protju za pest debeli zračni mehurji, ki so se predramili v skrivnostnem dnu močvirja. In kakor bi tundra prepoznala otroka s sorodnega Barja, je dvignila sama od sebe košaro, da je Jamnik stal spet samo do kolen v vodi:

»Nnna,« se je zadovoljno nasmejal sam sebi: »Da sem z Gorenjske, Primorske ali vinske Štajerske doma, bi si ne znal sedaj prav nič pomagati. Tako pa vem, da je bilo še pred dobrimi sto leti za živino in voz z Barja v Ljubljano cel dan daleč. Ni zlomek, če so morali voziti iz debelega vrbja pletene lese s sabo, da so jih podkladali. Drugače bi se jim bilo vse skupaj udrlo. Živina in voz. In lese okrog dimastega voliča sem videl. Ni mi treba še obupati. Košaro izpod te balonske pošasti razrežem v lese. Nekam se že priplazim na njih. Tudi tundra mora imeti svoj konec.«

Odprl je krivec in se ročno lotil dela. Ves zaverovan ni opazil, kako balon bolj in bolj plahni in kako se neslišno spušča nanj vedno niže in niže. Šele ko je začutil, da mu je nekaj prav narahlo sedlo na glavo, je pogledal navzgor in se zavedel, da bi se iz divje tundre morda še rešil, pa se bo moral zadušiti v mreži, katero je stkal človek, po božji podobi ustvarjeni pajek:

»Ooo — Ooo — — Ooo — — —.«

»Martin! — Martin! — — Martin! — — —!«

Jamnik se je predramil. Ves zmeden je buljil predse in kar ni mogel verjeti, da res stoji poleg njega Urša.

»Kje sem?«

»Kje neki. Doma v postelji.«

Jamnik se je spomnil, da je bil prejšnji dan na seji krajevnega močvirskega odbora in da si je domov grede privoščil kozarec vina več kakor ga je bil potreben:

»Tok, da sem res doma?«

»Kje naj bi bil? Kaj tako plašno gledaš?«

Martin ni odgovoril. Prijel je samo ženo za roko, jo pritegnil k sebi in poljubil.

»Bodi no pameten. Se bo Janžek zbudil.« Pokazala je posteljico ob steni.

»Naj se. Samo, da si še ti pri meni in da se nisem ugreznil v tundo.«

»Kaj se ti je že spet o vojski sanjalo?«

»Se mi je. Pa čisto drugače, kakor je bilo res. Saj sem bil vendar s celo armado vred ujet. V sanjah pa —. Naká.«

Urša je sedla na rob postelje in se sklonila k možu, kakor bi ga hotela braniti, da ga ji zopet ne vzamejo. Kako rada bi se pomudila pri njem, pa — Odvila je izza vratu moževo roko, se dvignila in si popravila ruto:

»Martin! Res ne utegneva. Če si truden, lahkó potem nazaj ležeš. Sedaj se obleci, v hlev moraš. Breza ne more vstati. Teliček pa lačen skače okrog nje.«

»Ni zlomek!«

Jamnika je vrglo s postelje, kakor bi bilo udarilo plat zvona.

Konji so glasno hrampali seno. Tone je česal kobilu glavo. Goveja živina je sklanjala rogate glave v jasli. Dekla je molzla. Reza je pa držala telička pri Brezi, jo narahlo brcala in ji prigovarjala, naj se dvigne. Martin je molče stopil k jaslím, zagrabil šop mrve in jo povohal:

»Tone!«

»Kaj je, ata?«

»Mar moram res povsod sam biti?«

»Zakaj?«

»Ker ti vse premalo vidiš.«

»Kaj sem prezrl?«

»Kolikokrat sem ti že pravil, da teletne krave ne smejo jesti poplavljené mrve.«

»Še v šolo nisem hodil, ko sem to že vedel.«

»No, zakaj pa potem —«

Jamnik ni spregovoril graje do konca. Sin mu je prej vrgel odgovor nazaj:

»Zato, ko druge mrve več ni.«

»Pa vsaj vselej dobro pretresita,« je zarežal Jamnik na hčer in na dekle.

Reza tudi ni mogla biti atu tiho:

»Kar sami pretresajte. Morebiti Vam rata iz trikrat zablatene otave žefran.«

»Nabrušenega imate danes vsi dobro.«

»Kaj ga ne bi imeli,« se je oglasil Tone čez paž, »plačujemo in plačujemo barjansko doklado, vode na mahu pa vsako leto več. Dvanajstkrat je nastopila lani. Da je Noe tako počasi tesal barko, kakor nam osušujejo Barje, bi še do danes ne bilo vesoljnega potopa.

Prekleteo —« Jezen je vrgel štrigelj na polico, se zadril nad konji in se godrnjaje še naprej jezil.

Jamnik je obmolknil. Svojemu najstarejšemu, ki zagospodari za njim, je moral dati prav. Premišljal je le, kako bi mu dopovedal, da tisti, ki so spodaj, ne morejo pritiskati na tiste, ki so se razoblastili zgoraj. Da jih kvečjemu s silo lahko raz sebe vržejo, kar je le redkokdaj dobro. Da je kar vselej bolj modro potrpeti, dokler razboritost sama sebe ne uje. Da se v prerivanju navadno oboji, gornji in spodnji, tako upehajo, da se jim vsi naokrog smeji. In, da —

Jamnik je razmišljal in modroval, sin sam zase godrnjal. Teliček je pa previdno, kakor bi se bal, če morda mati ni nanj huda, privohal Brezi prav do glave. Krava je junčka nekajkratov s hrapavim jezikom obliznila na čelo, prav med tista dva vrtinca dlake, iz katerih mu poženeta rogova in doraseta do take moči, da se bo z njima, če bo treba, tudi medveda lahko lotil. Tele je veselo pomahljalo z repom. Breza je pa dvignila glavo, se ozrla po gospodarju in zamrčala: »Mmmrrr —«

Jamnik je predobro poznal svojo živino, da bi ne bil razumel, kako ga najboljša mlekarica prosi, naj ji pomagajo vstati, da nadoji svojega otroka. Kakor bi presekal, je pozabil na vse drugo in ukazal:

»Tone! Vajete odpni od komatov. Pa vsi sem, da vzdignemo kravo.«

Molče so ubogali.

Reza je odpeljala telička v opaž, da bi ne zašel pod volička ali junico, ki bi ga utegnila breniti.

Dekla je postavila žehtar na poveznjen koš in čakala.

Tone je prišel zadnji. Preko rame so mu viseli zmedeni vajeti, katere je hitel odmotavati.

Jamnik se za ženski ni zmenil. Pristopil je k sinu in pomagal uravnavati zamotano jermenje. Grede mu je dopovedoval, da sme opešano živino samo v sili vzdigovati z vrvmi. Z novimi kar nikoli ne. Preveč kožo obdragnejo. Vajeti da so dovolj ploščnati. Najboljše so sesukane rjuhe.

Jamnik in Tone sta zrinila Brezi vajeti pod pas in pred vime. Sama sta poprijela zadaj. Komaj se je krava le malo mogla opreti, je vstala sama. Rezi in dekli pri glavi ni bilo treba več privzdigniti.

Jamnik se je sklonil Brezi k nogam, ji pretipal sklep za sklepom, zamišljen pomajal z glavo in pogledal Toneta:

»Kostolomnica.«

»Kaj naj bi bilo drugega! Saj bo ob tej krmi Liska tudi kmalu obležala,« je vedel povedati Tone.

Iz opaža je privedla Reza telička. Junček je planil pod kravo, poiskal sesec in butnil z glavo tako močno v vime, da se je Breza kljub razbolelim nogam prestopila in je skoraj padla.

»Divjak, nepočakani.« Jamnik je karajoče udaril telička, si obrisal ob njegovo skodrano dlako od kravjeka umazane roke in ves zaskrbljen stopil na prag:

»Za nepotrebne neumnosti je denarja dovolj, živina naj nam pocrka. Pa saj tako ni nič vredna. Hudi —«

Kletve ni izrekel do konca. Ni maral, da bi ga slišala otroka.

»Čičičič, čičičič, čičičič,« je neugnano ščebetala na drogu pod napuščem lastovica. V hribu za hišo se je oglašala kukavica. Vrabulja je frfotaje hitela znašati gnezdo za krajni šperovec na skednju. S svinjaka je poskočila kokoš in pričela glasno kokodajsati. Oglasil se ji je petelin in z pridvignjenimi perutnicami hitel k njej. Nejevoljen se je Jamnik prestopil in zamahnil z rokami. Nikoli ni maral dosti kuretnine pri hiši. Glasno je zaštnil in splašil vso jato, ki je razbrskavala gnoj.

V hlevu so zarožljale verige. Nad deset repov goveje živine je prišlo drug za drugim na dvorišče. Za njimi je stopal z dolgo šibo v roki Lojz. Jamnik je bil prezrl, kdaj je bil fant smuknil v hlev. Lojz se je bal, da ga oče ne ošteje, zakaj je tako dolgo ležal. Da ga zmoti, je vprašal:

»Kam naj ženem danes, ata?«

»No Górenje Zrnice. Pa glej, da ti kako tele v Stržen ne zaide.«

Fantin je začudeno pogledal očeta:

»Bom že.«

Jamnika pa je pred svojim najmlajšim sinom postalo natihem sram. Najrajši bi se bil s pestjo udaril na čelo. Spomnil se je, da izmed njegovih otrok nihče več ne pomni, kako nevaren je bil Stržen živini. Saj še sam komaj. Današnji pastirji pa — Že davno vsak ve, da stare krave in norčava teleta prav tako lahko preskočijo Stržen kakor druge, enako široke jarke. Zavedel se je, da se mu je opomin zavoljo Stržena pritaknil iz sanj, v katerih se mu je kljukva iz sibirske tundre pomešala z domačimi mahovnicami.

V golobjak so pridreveli golobje. Kraguljič jih je pripodil, pa so mu srečno ušli. Na trati je zakukorical petelin in opomnil perjad na roparja. Kokoši so bežale v zatišja, roparček pa je v istem zaletu, s katerim je gonil golobe, pograbil vrabico. Dolga slama jo je zadržala. Nesla jo je v svoje gnezdo, pa je ni mogla dovolj urno spustiti iz kljunčka.

Jamnik se je vsako leto ob zorečem prosu na njivah in ob sušeči se ajdi v kozelcih ne malo jezil na vrabce. Sedaj je zakričal na sivkasto grahastega ptiča, da bi spustil svoj plen, pa ni uspel. Kragulj je samo nekaj kratov malo hitreje zamahnil s perutmi in že ga nikjer več ni bilo:

»Takole je tudi mene lovila smrt med nebom in zemljo. Ni čuda, da se mi sanja o njej.«

Skozi do kraja odprte duri je slišal, da Tone komatá konje. Stopil je spet v hlev:

»Tone! Obesi komate nazaj na kljuko. Za oves bova šele pod noč orala.«

»Pod noč je rad dež,« je ugovarjal sin. Mislil je, da je ata ponedeljkov in se mu le ne ljubi ne.

»Če bo, pa bo. Jaz moram najprej v hribe po trdinsko mrvo za Brezo in Lisko. Saj vidiš.«

»Pametno. Obenem pa hudo neumno. Bi lahko letos čez dva vagona sena prodali, pa moramo za svojo živino kupovati mrvo, če nočemo, da nam jo konjederec ne potegne iz hleva. No ja —«

Na pragu se je oglasila Urša:

»Kaj se jezita! Jest pojdiva. Zajterk stoji na mizi.«

Oče in sin sta molče odšla v hišo. Gospodinja pa je stopila k Brezi in Liski, da jima reče dobro besedo. Tudi telička ni pozabila pobožati.

Nad Barjem so brezskrbno krožili in se spreletavali škrjanci. Žvrgoleli so tako nagosto, da so še pesmi pastirjev preglasili.

Škrjanci, božji sejavčki.

Jamnikova rdeča detelja Za stranjo se je razgorela v en sam cvet. Klasje vmes posejanega ječmena se je kakor bledozelena tenčica pozibavalo nad ognjenimi cvetovi. V breg razprostrta njiva je žarela v solncu in vsaka roža je nosila svojo čebelo. Pošumevanje neutrudnih nabiralk je s tankimi glasovi spremljalo sto vrst muh, majhnih in velikih. Vmes pa je kdaj pa kdaj pribrenčal životni čmrlj.

Na ozarah se je zasvetila kosa. Oglasila se je osla. Koj na to so padle prve rdeče glavice. Jamnik je pričel kositi za svojo živino svežo krmo.

Na njivo je prikobacil Janžek. Jamnik ga ni prej opazil, dokler ni spregovoril:

»Atej! Ali si odkosil že katero jagodo?«

»Lej ga,« se je Martin razveselil svojega najmlajšega. V isti sapi mu je že odgovarjal in ga učil: »V detelji vendar ne rastejo jagode.«

»Kje pa rastejo?« je hotel vedeti fantek.

»V hribu.«

»Pojdiva pa v hrib po nje.«

»Še niso zrele.«

»Pa jih Lojz nosi že za klobukom.«

»Seveda, letos je vse bolj zgodno,« je rekel oče bolj sam sebi kakor otroku.

»No, atej,« je znova zaprosil Janžek.

»Ne utegnem.«

»Grem pa kar sam,« se je opogumil fantek.

»Ne hodi. V Hribu je kača.«

»Kača —«

Janžek je sedel na obilen red detelje in bil žalosten. Da ga utolaži, mu je Jamnik kar tako tja v en dan rekel:

»Nič ne maraj, Janžek. V jeseni pojdeva na mah in nabereva mahovnic.«

»Jaaa,« je zaskrbelo otroka: »Na mahu so žabe.«

»Takrat jih že davno več ne bo. Se bodo pred zimo vse globoko v blato zarile. Mahovnice pa —«

»Atej!« je prekinil očeta sinček.

»Kaj bi rad vedel, Janžek?«

»Kakšne so mahovnice?«

»Mahovnice? Kaj ti jih nisem še nikoli pokazal?«

»Náka,« je posnel mali očetovo govorico.

Jamnik je pomislil. Ni se mogel spomniti, kdaj in kje bi bil zadnjič na domačem mahu naletel na te močvirske jagode:

»Kaj sem jih res najzadnje videl v Rusiji?«

»No, atej, povej,« mu je zmotil misli Janžek.

»Mahovnice. Samo na mahu rastejo. Debele so kakor češnje drob-
nice. Zgoraj so rdeče spodaj pa bele. In če jo stisneš, vsaka jagoda
poči in iz nje brizgne sam sok. So pa kisle kakor vrisk, dokler jih
ne opari slana.«

»Ne maram jih,« je ugovarjal mali.

»Saj nama bo mama dala sladkorja.«

Janžek se je namrdnil. Nič kaj ni mogel verjeti, da bi bila mama
s sladkorjem tako razsipna.

»Hoot, hoot!«

Reza je prišla po deteljo. Z vajeti in bičem v roki je po fantovsko
stala na vozu, kakor bi hotela vsej vasi pokazati, da ga ni dela,
katerega bi se ustrašila. Zadaž zavezana rdeča ruta je bila kakor
velik mak vidna daleč naokrog. Obrnila je, vrgla bič Janžku, stopila
na škarje, se oprijela kobili za rep in poskočila na tla.

Jamnik je obrisal koso:

»Reza! Naloži in pograbi sama in glej, da Janžek ne zaide pod
voz in da se ne obreže ob koso.«

»Bom. Nič ne skrbite.«

»Sam stopim pogledat, če je na mahu že dovolj suho, da bi mogli
jutri orati za peso.«

»Atej. S tabo grem.«

»Si še premajhen. Ne moreš še preskakovati jarkov. Kar pri Rezi
ostani.«

»Pa ti poglej, kje rastejo mahovnice.«

»Bom, bom,« je naglo odgovoril Jamnik. Saj ga je prav za prav
samo to gnalo na mah. Kakor bi bil mali uganil njegove misli.

Nameril se je proti Kepam. Križ pri mostu na oni strani Goričev-
skega jarka je bil nagnjen še od lanskih poplav. Na bogcu se je še
vedno poznalo, da mu je najvišja voda segla do rane na prsih. Jamnik
se je odkril:

»Še Zveličarjeva podoba na križu prosi, naj nam vendar že uredi
naša polja.«

Ob jarkih so se zlatili zadnji cvetovi kalužnic. Iznad njih so se
dvigale svetlo rumene perunike. Pred Jamnikom so nagosto skakale
v vodo žabe: »Plumpsk, plumpsk.«

»Kdo se je včasih zmenil za nje! Grde so se nam zdele, in jih tudi še dandanes ne je vsak. Vsi smo se Zaplanarjevemu smejali, ko jih je začel z grabljami loviti. Takrat sem se vrnil iz vojske. Fant pa je pravkar šoli odrastel in nič ni imel. Danes stanuje v svoji hiši, lepši, kakor so si jih mogli postaviti drugi. Za njega Ljubljano prehitro poglabljajo.«

Jamnik je prišel do svojega sveta. Preskočil je jarek ob poti in počasi šel po lehi navzdolž. Med travo je bilo nasuto drobno cvetje. Na njivi, s katere je lansko leto vzela voda turščico, pa se je razbohotil plevel in cvetel v bogatih živih barvah:

»Pokositi bo treba, preden preorjemo. Za steljo bo dobro. Nima še semena in ne more trositi plevla naprej. Lej! Kar na samih rožah bodo ležale naše krave,« se je ponorčeval, da je laže pozabil zgubljene lanske setve na mahu.

Iz vrbovja je hušknil zajec in v visokih skokih bežal preko jarkov. Škrjanci pa so se tako pogosto dvigali iz trave, da jih Jamnik še opazil več ni.

Prišel je do Bevškega jarka in zastavil ob njem proti Strženu. Zamikalo ga je pogledovati za ščukami. Oprijemal se je za debela in veje starih vrb in se sklanjal nad vodo. Zaverovan v ribe bi bil kmalu zbil z veje slavčevo gnezdo. Pet jajčk je bilo v njem:

»Neroda nerodna,« je pokaral samega sebe. »Morebiti prav tu gnezdi edini slavčev par v gornjem Barju, pa še tega sem skoraj uničil. Včasih pa, kakor vedo povedati, jih je vsako leto po več pelo okrog ene same vasi. Da se le ne bi samička skujala. Znaprej moram bolj paziti.«

Še in še se je oprijemal in sklanjal nad vodo. Bil je tako oprezen, da v ločju črne vodne kokoške še z gnezda preplašil ni. Začudil se je:

»Hm, hm, hm.«

Natančno je ogledal sledove lanskih poplav na deblih in vejah, zavil od vode in se razgledoval po širni ravnini. Z očesom rojenega Barjana, ki zna tam, kjer drugi vidijo samo planjavo, na kilometer daleč razločiti, kje je svet za ped višji, je Jamnik razsodil, katera polja naj bi še pred kresom zalila voda:

»Ta kraj si moram zapomniti. Bom le videl, če je res, da povodenj nikoli ne nastopi čez gnezdo vodne kokoške. Le kako naj bi ptič vnaprej vedel, kako visoko naj si splete gnezdo. In bom preskusil, če je res, da je slavec norčavo zaljubljen pevec, ki ume kakor nihče drugi peti, zase in za svoj rod pa ne zna preskrbeti. Sem radoveden, kako se bo izkazalo.«

Jamnik je skoraj pozabil, da gre prav za prav gledat v Stržen za mahovnicami:

»Mahovnice.«

Spomnil se je pomladanskih sanj in jih skušal vplesti v nit svojega življenja:

Kakor sto in sto drugih je bil pastirček na Barju. Razborit pa tudi za sto drugih. Ni še dopolnil desetega leta, ko sta na malega šmarna dan proti večeru prišla k njemu na pašo oče in gospod kaplan. Oče mu je potegnil šibo iz roke, on pa se je hitro prijel za hlače odzadaj in se pripravil, da bo tepen. Kako sta se mu oba smejala. Pa je spregovoril oče: »Zahvali se gospodu. V Ljubljano v šole pojdeš.« Palice mu ni dal več nazaj. Vrgel jo je v Stržen. Ni si več urezal druge.

Zdeloval je lahko. Sošolci so ga sicer zmerjali s šotarjem, pa ga ni prav nič bolelo. Na prsa se je potrkal in jim v odgovor zapel:

»Pa mi, pa mi, pa mi marostarji,
pa mi, ki šoto režemo.«

Kratkohlačniki so se namrdnili in utihnili.

Pravkar se je bil naučil: »He areté esti pegé tes epistémes.« Pri najboljši volji se ni mogel več spomniti, kaj naj bi se to reklo. Dobro pa je še pomnil, kako sta se takrat s profesorjem sporekla. Zavoljo štokelj, rac in gosi na Barju sta si prišla navzkriž. Vpričo vseh v razredu mu je Jamnik zabrusil v obraz, da mestjani o Barju nič ne vedo.

Seveda. Šestnajst let karcerja je odnesel in v vedenju »minder entsprechend«. Oče ga je pustil zapor odsedeti, uprl se je pa dvajsetim goldinarjem šolnine. Obdržal je Martina doma. Nabil ga takrat ni nič. In od tistega časa nikoli več ne. Hudo pa je bilo očetu, ko ga je spodil iz kamre na mrvo spat.

Nekaj let kasneje oče kar ni mogel razumeti, zakaj njegovega Martina niso potrdili kakor vse druge. K sedemnajstim ali k lovcem, k dragoncem ali k topovom. Vsaj k domobrancem, ki naj si zastavo šele v boju prislužijo, naj bi ga bili vzeli. Pa ne. Kakor nalašč ne. K balonom so ga vpoklicali, k balonom, za katere do takrat živ človek ni vedel.

Dve zvezdi je že nosil pod vratom, ko ga je prišel oče obiskat. Oba sta ga že malo čutila, ko se je Martin pohvalil s prísogo, s katero se je obvezal, da se bo hrabro boril ne samo na suhem in na vodi, ampak tudi v zraku.

»Teliček,« se mu je čudno zasmel oče.

»Oče!«

Dva dni je ostal pri njem in ni skoparil z denarjem. Pa ves čas ni črnil besedice, zakaj je prav za prav prišel. Šele ko sta se poslovljala, se je izdal. Martin se je spominjal tako natančno, kakor bi mu bil šele včeraj oče segal v roko, ne pa pred dobrim četrtno stoletjem. Najprej se je bil odkašljaj, potem je naravnost vsekaj z vprašanjem:

»Martin! Kaj res misliš ostati vsa svoja mlada leta pri vojaki?«

»Kdo je to rekel?«

»Pol Barja tako pravi.«

»Tepci. Komaj čakam, da bom prost.«

»Res?« se je razveselil oče.

»Bodite brez skrbi. Verjemite. Saj vem, da je otročje, res je pa le. Včasih se mi zdi, da se v jeseni kar nagledati in naposlušati ne bom mogel, že letos v jeseni, letos, ko bodo leteli preko Barja ptiči na jug. Že letos v jeseni. Gosi in race, sloke in žerjavi in, in, in.«

»Potem pa lahko prevzameš domačijo,« je skoraj zaprosil oče.

»Kaj mislite? Jaka je vendar starejši.«

»Saj prav on me je poslal. Njemu bolj kaže, če se v Dragomer priženi.«

»Tako?«

»Dekle mu je všeč. Bolj kakor domačija, ki ni bogve kaj prida.«

»Če je vama prav, je meni tudi prav.«

O, kako mu je stisnil roko.

»Oče! Bog mu daj dobro.«

Čez nekaj mesecev je Martin vesel pripel domov:

»Tri leta so minula --«

Rad bi bil par let še fantoval, pa je mama umrla in je moral kar neutrgoma pripeljati Uršo za gospodinjo.

V napol preraslem jarku se je oglasila žvižgavka. Jasno, kakor bi imela srebrn kljun, je zadonel njen glas.

Mala račka je spomnila Jamnika spet na Sibirijo, kamor so ga iz Przemysla prepeljali v ujetništvo. Tam je kar mrgolelo te divjadi. Na tisoče jih je videl en sam dan. Bilo je takrat, ko so šli v tundro gledat kljukvo. Kako se je začudil. Spoznal je, da so kljukva čisto navadne mahovnice. Na Barju se zmenijo za nje samo pastirji v jeseni. Sibirci pa znajo iz njih pridelati dišeče kiselkast odcedek, katerega ponajveč prilivajo v čaj, namesto da bi ožemali limone.

Jamnik je preskočil jarek, ki vodi navzdolž po Strženu. Mehki svet se mu je udrl, da je skoraj v škorenj zajel:

»Še dokaj let ne bo v Strženu trdine.«

Postal je na mostu čez Bevški jarek. V vodi je švigala od nekod za ped dolga ščuka, prva, ki jo je danes videl, in se zarila v blato.

»Kako svet propada. Če bi en sam pojedel takole ribo za večerjo, bo postal šele lačen. Pod selišči mostiščarjev pa so izkopali glave tako velikih ščuk, da bi se ene same najedlo pol vasi. Najbrže je bilo tiste čase laže živeti.«

Solnce je zahajalo za Vrh svetih treh kraljev. Jamnik se ni smel prav nič več obotavljati, če je hotel še pred nočjo poiskati cvetoče mahovnice.

Stopil je z mosta v globel, po kateri je v pradavnih časih tekla Ljubljana. Do mraka je gazil po Strženu sem in tja. Večkrat je zajel v škornje. O mahovnicah pa ni našel niti sledu več.

»Če jih v tem kraju ni, jih nikjer več na Barju ni. Kako hitro se svet spreminja.«

Obstal je pred železniško progo. Težak tovorni vlak je drdral proti jugu. Barje je bobnelo daleč naokrog. Lepo rejena živina je pogledovala skozi priprta vrata. Jamnik si je vlak natančno ogledal. V vsej dolgi sklenjeni verigi voz ni bilo domačega vagona:

»Pa je res škoda, da na Barju ne rastejo več mahovnice. Limon za žejo in za k čaju bi nam ne bilo treba več kupovati. In kljukvo za naprodaj bi lahko stiskali iz njih. Skoro gotovo bi nam več vrgla kakor iztržimo sedaj za seno.«

Ves blaten pod noge je Jamnik s sklonjeno glavo šel proti domu.

Po lehah pa so zacvrkutali jerebi. Oglasila se je prepelica. zahreščal je kosec.

Meglice so vstajale iz jarkov. Barje je pričela zagrinjati noč.

Krim je bil ves zavit v megle. Že od jutra je pršelo.

Dan za delo na polju ni bil.

Jamnik in Tone sta pod kozolcem pripravljala kosilnico, katero sta si bila namenila po nedelji zapreči. Košnja na mahu je kaj lepo kazala:

»Samo, da neha dež.«

Sredi popoldneva je nad Rakitno trdó zagrmelo. Padle so za grah debele kaplje, da je marsikdo že pogledal, če se ni usula toča. Preden bi zmolil očenaš, je lila taka ploha, da nihče več ni upal izpod strehe.

S hriba je pridrevela voda in zalila pota na vasi. Jarki na mahu so se napolnili do vrha. Obmolknil je večni živžav vrabcev v kozelcih. Utihnil je tudi smeh ljudi. Z obrazev je nemo govorila sama skrb:

»Voda. Spet voda. V zrelo seno in obdelana polja voda.«

»Bi ne bilo hudega, če bi koj odprli zatvornice.«

»Jih ne bodo. Bi jim utegnila voda napraviti v strugi nekaj jurjev škode.«

»Prava reč. Z Barja bo odnesla sto in sto tisoče.«

»Voda — Voda — — Voda — — —«

In:

»Davki — Davki — — Davki — — —«

Pogovori so se zasukavali tako na ostro, da bi marsikomu hodilo narobe, če bi bile njegove besede ujela neprava ušesa.

Upanje, da dež preneha in da voda ne bo nastopila, je čimdalje bolj kopnelo.

Kakor bi bil stegnil čez ravnino pod Krimom črn netopir svojo temno perot, je legla na Barje noč. Tema je bila tako trda, da si dlje segel kakor videl. Lilo je nepretrgoma kakor iz škafo.

Tresk. Nekam blizu vasi je udarila strela.

Zjutraj solnce ni vzšlo. Počasi se je prerila svetloba skozi oblake in meglo in pokazala ljudem, da voda ne more več sproti odtekati.

Mlad gospod se je pripeljal iz Ljubljane poizvedovat za časopisje. Povsod je vtaknil svoj šilast nos in vse je hotel vedeti. Zaneslo ga je tudi k Jamniku:

»Dober dan, oče, dober dan. Kako, kako?«

»Kakor se zgornjim po glavah blodi,« ga je nejevoljen zavrnil.

»Potem se nama obema enako godi.«

Za prijazen odgovor na rezko besedo je Jamnik postavil dva kozarčka in zelenko na mizo. Gospod pa je ponudil cigareto. Kaj kmalu sta bila v ognju. Jamnik je nadrobno razlagal, kako je in kako bi moralo biti. Gosposki fant pa si je hitel vse zapisovati.

Nazadnje sta šla še pogledat na Goričevski most. Mestjan se kar načuditi ni mogel. Da ni na lastne oči videl, bi nikoli ne verjel. Voda, ki teče drugače navzdol proti Ljubljani, je naravnost drla nazaj gori in čimdalje bolj zalivala košenine in njive. Prav razločno je bilo videti, do kam seže voda iz Ljubljane in do kod je pritisnila voda od Bevk sem.

»Imata vsaka svojo barvo. Kar načudite se.«

»Seveda, seveda,« je hitel poročevalec zagotavljati Jamniku. »Zato pa je časopisje. Vsa javnost mora zvedeti, kako težko živite na Barju. In na merodajne strani pritisnemo, da bodo morali odpreti zatvor-nice.«

Za slovo sta si prijazno stisnila roki. Jamnik je bil trdno prepričan, da zase in za svojo domačo vas in za vse Barje še nikdar v življenju ni zastavil tako tehtne besede kakor danes.

Sredi popoldneva je prenehal dež. Proti mraku se je zjasnilo. Z večernim vlakom so prinesli iz Ljubljane že sporočilo, da so zatvornice odprte in da pod tremi mostovi zares teče voda.

»Ne bo tako hudo, kakor smo se bali.«

Jamnik je bil na močatost svojega gosposkega znanca kar ponosen. Voda je pa še vedno naraščala.

Komaj je Jamnik dobro legel in zatisnil oči, so ga skrbi zbudile. Hotel je vstati, da bi pogledal, kako je z vodo, pa se je domislil Urše in Janžeka:

»Utegnila bi se zbuditi. Naj spita. Oba sta počitka potrebna.«

Sicer je pa po svetlobi, katera je lila skozi okna, kar s postelje lahko razsodil, da je nebo še prav tako posejano z zvezdami, kakor jih je pozno zvečer videl izpred praga migljati na vsem obzorju. Dvignil je roki, sklenil prste tako krčevito, da so zapokali v sklepih. Podprl si je glavo odzadaj.

Na stropu so pobrenčavali obadi in velike mesarske muhe. Kar videl jih je, kako se priskutno svetlikajo:

»Povodenj nam je nagnala to nadlogo v hiše. Fej.«

Brenčanje muh je ujel samo mimogrede. Skozi odprto okno ga je dosegalo tako močno regljanje, kakor bi bile žabe z vsega Barja priplavale pod vas. Po glasu je razložil, da je voda nastopila že nekako do srede njiv za stranjo:

»Seveda. Samo v vodi žaba ne more vzdržati. Morale so priplavati h kraju. Kaj jih še je na Barju. Še dokaj več kakor za tri

hiše. Čudno, kako se vsi ti tisoči porazgube po jarkih. Človek jih komaj opazi. Pa pride poletna poplava in te ponoči iz spanja zbude. Nismo kar tako mi marostarji. V zorečih žitih nam žabe pojo. Kje na božjem svetu je še tako.«

Misel na zoreča žita ga je spomnila na jerebice in prepelice, na škrjance in na črnega kosca. Slavca ob Bevškem jarku sta ga kar v srce zbolela:

»Na stotine gnezd bo potonilo. Le vodna kokoška je res že naprej vedela, kako visoko bo še pred kresom nastopila voda. Kdo naj to razume?«

Tik nad nos mu je pricvilil komar. Jezno je zamahnil v temo za dražee tenkim glasom in ujel polno pest praznega zraka. Čudno so se mu zamedle misli in ogovoril je samega Gospoda Boga kakor soseda:

»Z nadlogo muh in komarjev in žab nas tepeš, kakor faraona in njegovo ljudstvo v Egiptu. Prav. Že veš zakaj. Samo to mi razodeni, kdo je za nas zakrknjeni faraon.«

Odgovoril mu je enakomerni: »Regaregarega.«

Nejevoljen se je vzdignil:

»Preklicane žabe. Vedeti pa moram vendar, kako je na mahu.«

Tiho, kakor bi se bil namenil krast, se je Jamnik splazil iz postelje in se dotihotapil k odprtemu oknu.

Komaj je dobro naslonil vročo glavo na mrzlo železno omrežje, je čudno spačeno zabevskal pes. Čof čof čof, je nekaj začobodralo v vodo in žabe so namah utihnile. Jamnik je prisluhnil:

»Aha, že vem. Zajci so pribežali na kopno, psi jih preganjajo. Do smrti preplašeni skačejo nazaj v vodo, ki jim je utopila prva dva letošnja zaroda. Reveži.«

V grmovju med razlitimi vodami je zapel slavec. Morda je bilo res, morda se je pa Jamniku samo zdelo. Pesem negospodarnega pevca se je prelivala v obupen jok, kakor bi tožil za vsemi otroki in ženo obenem.

Na vrtu je zavreščal kosec:

»Preč preč, preč preč, preč preč.«

Odzvali so se mu tovariši, ki so z njim vred pribežali pod vas. Dva, trije, pet, deset. Vmes so zadrobile prepelice. Zacvrkutali so jerebi, kakor bi več ne ločili večera od noči. Iz vseh glasov pa je donela prestana groza.

»Le kakšna zmeda je morala biti šele ob vesoljnem potopu?«

»Kvak, kvak, kvak,« so se spet pričele sklicevati žabe v zbor.

Za voglom je tenko zacvilila miš. Jamnik se je spomnil še na voluharje in bramorje in še na tisoče in tisoče ustec, ki so se tudi rešila na vrtove in trdinski svet:

»Od drobnega črvička do plašnega zajca bo vse hotelo jesti. Za nas same ne bo kaj prida ostalo.«

Jamnik je spet legel. Zaspali pa ni mogel več.

Žabe so znova preglasile pesem slavca in prepelice in sklicavanje jerebov: »Regaregarega.«

Voda je pričela upadati. Tri dni je odtekala, preden se je vsa umaknila z leh nazaj v jarke. Vreme je bilo kakor naročeno za čas košnje. Na trdinah so ljudje sušili seno, na mahu pa je solnce parilo vodo, da je prizadejala travam in posetvam kar največ škode.

Po naplavljenem dračju in smetju so se s privzdignjenimi repi prestopale vrane. Izgledale so kakor izpodrecane ženske, kadar hite reševati peso ali repo pred poplavo. Cele jate teh črnih in temnosivih ptičev je priletelo na Barje. Zbrale so se vrane s Krima in iz goščav okoli Rakitne in iz horjulskih in dobrovskih host so prišle stikat za utopljenimi zajci in ptiči, za črvi in bramorji, za polži in mišmi. Od obilnega zadovoljstva so še krakati pozabile.

Veter je kdaj pa kdaj prinesel z mahu v vas kiselkasto mrhovinast smrad. »Fej!«

Jamnik je bil zadnje dni, odkar je bil prišel iz Ljubljane — takrat je voda še vedno naraščala — nasajen, kakor že davno ne. Domači so kaj hitro spoznali, da mu je najbolj všeč, če ga nič ne ogovarjajo. Opazili so tudi, da sam s sabo godrnja, če misli, da ga nihče ne sliši.

Tone je ujel, da ga je bil nekakšen jez nekaj ujezil, in da mu zatvornice niso bile prav odprte.

Reza je bila pa ata zalotila, ko je togotno udaril po časopisu, kateri je prihajal že leta in leta vsak dan v hišo. Ukazal ji je, naj s prvim malim srpanom prazni popir odpove in naj samo tednik naroči:

»Ko nas drugi ne vidijo, si moramo poplavljenici sami pomagati. Kar nič več nam zanaprej ne kaže, da bi denar razmetavali za čenče.«

Za prvo silo se je znosil in malo mu je odleglo. Stopil je pred hišo, si po fantovsko popravil klobuk in, kakor bi se ravnal na boj, si je zategnil še pas in odšel na mah.

Na mostu je vreščalo vse živo otrok. Tudi Janžek je bil med njimi. Po goričevskem jarku je tekla voda še vedno tako visoko, da bi tudi odraslemu segla čez glavo. Nad mostom in pod mostom pa so plavali, se prekucevali in se prerivali po mlačni vodi napol odrasli fantini. Malih gledalcev bi najbolj izbrani igralci ne mogli tako zabavati, kakor so uživali ob igri svojih vrstnikov:

»Res je ni nesreče, ki bi prav nikomur ne prinesla veselja,« je pomislil Jamnik, prijel Janžeka za roko in ga odvedel s sabo na mah.

Nič kaj rad ni šel otrok z njim. Vse bolj všeč mu je bilo pri vodi. Šele, ko ga je ata postrašil, da bi utegnil utoniti, se je vdal.

Škrjanci, katere je bila povodenj tudi odgnala z Barja, so spet prepevali nad umazano porjavelimi lehami:

»Stara gnezda jim je voda odnesla. Treba jim bo plesti nova. Preden rose in plohe trave operejo in zašklenfedrajo kosilnice, bodo že visoko pod nebom učili peti nov zarod. Ne sejejo in ne žanjejo,

pa žive kakor mi, ki bomo morali vse še enkrat sejati in znova saditi.«

Čim dlje sta šla na mah, tem bolj je smrdelo po gnilobi. Hoditi sta mogla samo po poti. Od vode izpran pesek je Janžeka bodel v noge, da je nerodno poskakoval. Pogosto je otrok pogledoval očeta, pa ga je bilo sram prositi, naj ga nese. Jamnik sam se pa tudi ni spomnil. Preveč je bil zaverovan v razdejana polja.

»Assa!«

Janžek se je sesedel in zajokal. Brcnil je bil z boso nogo v kos preperelega lesa in se do krvi udaril.

»Ti grda deska ti. Nabila jo bova,« je miril Jamnik malega.

»Le odkod jo je prineslo?« se je odrezal otrok. Hotel je očetu pokazati, da je že velik in ne joka več za vsak prazen nič.

Jamnik je natančneje pogledal temnorjavi les. Slabo ped je bil širok in dobri dve dolg. Debel pa čez dva prsta. Na vsako pest daljave je bila za prst velika zvrtana luknja. Jamnik je prepoznal zavrženi les:

»Od tistega starega čolna bo, na katerega je naletel Sojar, ko je spomladi urezaval jarek.«

Otrok je hotel čoln videti. Jamnik ga je dvignil v naročje, ga prenesel čez nekaj leh in preskakoval z njim vred jarke. Do gležnjev se je udiral. V razmočeni zemlji je brbljala voda:

»Še dober teden ne bo mogoče s konji na mah. Živina bi se do vampa vgrezala.«

Prišla sta k čolnu:

»Poglej, Janžek, kako se obe stranici proti nama zožujeta. Dno je pa še s prstjo zasuto.«

»Vidim.«

»In zvrtane luknje, v katere so najbrže pripenjali mreže, vidiš?«

»Ahm.«

»No, le zapomni si. Da boš vedel kaj povedati, ko boš velik.«

»Atej! Zakaj je ta čoln v zemljo pokopan? Ali ne zna plavati?«

»O! Pa še kako je znal plavati. Pred tremi, štirimi tisoč leti.«

»Kdaj pa je bilo to?«

»Še dokaj prej, preden je bil Jezušček rojen.«

»Ali so bile takrat že tudi poplave?«

Jamnik se je moral otrokovi radovednosti nasmejati:

»So bile, pa v naših krajih ne. Takrat je bilo to, kar vidiš na dolgo in široko, samo jezero. Dobčenica in Plešivca, Medvedca in Kostanjevica so bili pa otoki.«

»Ahmm. Že vem. Da so ljudje kam mogli postaviti hiše.«

»Nak. Ni bilo tako. Ljudje so stanovali kar na jezeru. Kole so zabili v vodo in si na njih postavili lesene kočice. Na otokih so pa pasli govedo in prašiče in psi so jim jih čuvali. Pa lan so sejali in —«

»In s čolni so se po jezeru vozili.«

»Tudi. Morebiti so se laže preživljali, kakor se mi dandanes.«

»Atej! Zakaj ni sedaj več jezera?«

»Mah ga je prerasel s čolni vred.«

»Škoda —«

Jamnik je spet obmolnil.

Na Dolgih lehah se je srebrno oglasila žvižgavka. Z zategnjenim krakanjem se ji je odzvala vrana, kakor bi se hotela norčevati iz zadnjih močvirskih ptičev na Barju.

»Atej. Še kaj povej.«

»Težak si, Janžek. Čakaj, da kam sedeva. Kaj, ko je vse tako razmočeno.«

Jamnik je zanesel svojega najmlajšega na enega izmed opornikov, katere so sezidali takrat, ko so gradili železnico, da so mogli Barje presekati z nasipom. Sedel je in si posadil fantka na koleno.

»Pripoveduj, atej!«

Jamnik je spregovoril, čeprav ni vedel, kaj bo prav za prav povedal. Pravljičica se mu je pa začela kar sama od sebe razmotavati:

»Nekoč je bilo med zelenimi hribi veliko ravne zemlje. Bogato jo je namakala voda od spodaj, da je bila vsa planjava na dolgo in široko prerasila s pisanimi mahovi. Kakor sneg so se blestele nekatere jase, kakor ogenj so žarele druge. Kakor razsuto bogastvo so cvetele zlate kalužnice, in kakor samo nebeško upanje so poganjale med mahovi svetlozelene trave. Mogočni hrasti in srebrne breze, visoki topoli in krhke jelše so se ponosno razgledovali po ravnini. Kakor odprte dlani je ponujalo drevje svoje veje pticam za gnezdenje. Res se je nabralo drobnih pevcev od vseh vetrov, da je regljanje žab utonilo v njih petju. In ni bilo očesa, ki bi moglo pregledati vse barve, v katerih so blesteli nešteti povodni in močvirski ptiči. In kadar je jesen vso to lepoto posula še z rožnato rdečimi mahovnicami —«

»Mahovnice —?«

Janžek je poslušal z ušesi, ustmi in očmi. Jamnik je vedel, da mu mora še naprej pripovedovati:

»Po ločju in trstju pa se je skrivalo vse polno prečudnih živali, kakršne na obdelanih poljih ne znajo živeti. Ljudje so bili pa silno redko naseljeni. Tako redko, da niso bili drug drugemu prav nič napoti.«

»Ahm.«

»Po sredi ravnine je pa prav narahlo tekla reka. Tršati čolnarji so prevažali kupčijsko blago po zeleni vodi. Pa tudi kupce same in njih gospe in gospodične. Tujcem so bili bregovi reke tako všeč in so si jih pozeleli. Pa ni šlo kar tako. Kakor hitro je kdo stopil na suho, se je pričel udirati in je bil vesel, če se je mogel rešiti nazaj v čoln. Domačini pa so tako urno tekali po mahu, kakor švigajo vodni pajki po tolmunu.«

»Ja. Jaz sem jih že videl,« je v eni sami sapi hitel praviti Janžek.

»Ženske, ki so praznoverne, so rekle, da imajo močvirci votle kosti kakor ptiči in zračni mehur kakor ribe. Kupci pa lepe zemlje niso mogli pozabiti. Dolga stoletja so tuhtali, preden so jo vdeli. Najeli so črnega čarovnika, ki jim je prekopal hrib, da je voda izpod mahu odtekla in se je zemlja toliko utrdila, da so tudi ne-močvirci mogli hoditi po nji.

V kratkih letih je bilo vse lepote konec. Tudi močvirci so postali okorni kakor hribovci.«

»Atej! Kje je pa bila tista planjava?«

»Daleč.«

»Ali tamle zadaj?« Janžek je pokazal z drobnim prstkom na Kamniške planine.

»Ooo, še dokaj dlje.«

»Ahmmm.«

Barje je zabobnelo. Tovorni vlak je pridrdral mimo. Kakor bi vozil samo železo in svinec.

Nad Vrhom svetih treh kraljev je zagorela večerna zarja. Jamnik je vstal, prijel Janžka za roko in ga vedel proti domu.

Na mahu je zahreščal kosec, zapela je prepelica, zacvrkutli so jerebi. Noč je pričela zagrinjati Barje.

STANKO VUK

PRED POMLADJO

Jutranji mesec na nebu
marca. O, da bi apostol
dvignil roko
in razpostavil pomladne zvezde.

Mraz je srebrn
in ozek
in brsti
so dobri za piščali.

Junci orjejo zemljo
in v snegu je pomlad.
Kmet gre težko po njivi,
ko mornar, ko stopi prvič
na kopno in čuti
svetlobo in prostor in rast.

STANKO VUK

POMLAD

Vlažna svetloba
trpko lega v vrbovje.

V ravnini breze,
srebrne vôle.

Veter skozi borôvje
mornarske pesmi gode.

Od jarkov dehti,
od pomladanskega snega.

Po grapah
prva trava zeleni.

Pastirčki z bosimi nogâmi
se igrajo z ovčicami.

VIDA TAUFER

NARCISE

Nocoj nebo je črn baldahin,
težkó visi nad zemljo in vodó,
narcise v travi čakajo voljnó,
dehtijo, kakor pesmi bolečin.

Omamil me je težki vonj narcis.
Na deblo sem se trudna naslonila,
njegova roka moja je ovila,
pobožal mi je kito plavih las.

Narcise bele v travi razmetane,
narcise moje, zvezde belih sanj,
odtrgane, vse tihe in vdane,
ve ste ko sladka, topla misel nanj. —

Ugasni, luč, čemu mi boš svetila,
srce, umri, čemu bi še ljubila...
Pozabil je na mojo ozko dlan.

UBOGI ZLODEJ

5.

Tisti dan je Lukež pričakoval, da se mu bo zemlja udrla pod nogami. Toda nič se ni zgodilo. Življenje je nebrižno teklo dalje. Lukež je povetil ramena in se vdal.

Lepi dnevi, ki so bili nastopili po svetem Lenartu, so zelo spominjali na oktober. Nato je prišlo deževje. Curki vodé so se brez prestanka izlivali iz oblakov, ki jih je venomer podilo od juga. Potoček za Pečarjevo hišo je narasel v majhno reko. Lukež je vsako noč brez miru prisluškoval šumenju valov. Vsak dan je od jutra do večera prezebal ob strugi. Pečarjevi so se morali od pomnjenja vojskovati z vodo. Včasih je zmagala voda, drugič človek. Bilo je nekaj razburljivega, nekaj lepega v tistem boju.

Podobni občutki so obhajali tudi Lukeža. Vsakikrat, kadar mu je voda odtrgala za prgišče zemlje in jo odnesla, ga je stresla groza. Zavalil je skalo na tisto mesto in gledal, kako jo potok zaman naskakuje. Nad tem se je radoval ko dete. Tako se je igračkal, kot je to početje imenovala Rozalka, od ure do ure. Le kadar je prav močno lilo, je stopil v vežo.

Polagoma so se oblaki začeli trgati, voda je upadala. Iz grapâ so se dvigala velika povesma megle in plezala po pobočjih. Lukež se je oziral za njimi. Niso izginila, preden niso dosegla vrhunec hriba. Še bo deževalo.

Če bi se ne bal za zemljo in za hišo, bi ga vreme ne bilo skrbelo. Bil je posenaril, nacepil drv in nanosil listja. Dà, bil je, kot pravijo ljudje, pripravljen za zimo. Pripravljen? Ta beseda, ki se je je v tej zvezi večkrat doteknil v mislih, mu je spačila ustnice. Zavest, da so shrambe prazne in da vsi živijo od miloščine, mu je kradla veselje do dela in do življenja.

Z dlanjo si je otrl vodo, ki mu je bila skozi preluknjan klobuk prilezla na brado. Nato se je ozrl. Na pragu je stala Pavlinca in ga z drobnim glaskom klicala h kosilu.

»Čakaj, čakaj, čakaj!« je norčavo zacepetal nad deklico, ki je vriskaje tekla pred njim v izbo. Poslednji čas se ga je bila nekoliko privadila.

Kadar se je Pečar vračal domov, je večkrat našel Košanko v izbi. Ni bil več srdit nanjo, toda kljub temu bi je najrajši ne bil srečal. Prihajala je zaradi Pavlince. Rozalka, ki se je vsake stvari naglo naveličala, je poslednje tedne otroka zanemarjala. Pavlinca je bila veliko prepuščena sama sebi, zato se je Košanke vselej razveselila ko matere. Ta ji je vsakikrat prinesla kak posladek pod pred-

pasnikom. Če bi jo hotela odnesti, bi se Pavlinca niti majceno malo ne bila pobranila.

»Kako je, Lukež,« je vselej povprašala že zaradi vljudnosti.

»Bo že, že,« je Lukež vsakikrat zategnil.

Za nič na svetu in nikomur bi ne bil priznal, da se mu slabo godi. Saj je lahko sama slutila, kako jim je. Ali je nujno, da ji to še z besedo potrdi? Ljudje bi imeli še več govorjenja. Tako bi rekli, da so vedeli, kako bo, če sama vzameta gospodarstvo v roke. Ništro sejeta, a žanjeta lakoto. Pa so ju bili prej okradli, satani!

Kadarkoli je Pečar pomislil, kako se preživlja, se je sramoval. Še samemu sebi je tudi v najtišji misli le stežka priznal, da vso skrb za življenje prepušča le ženi. Ni mu ostalo skrito, da hodi po hišah, kot je prej hodila. Saj bi se ji ne bilo treba skrivati, sam je zamižal na obe oči. Od tega so jedli, kar je Rozalka prinesla na skrivaj pod predpasnikom. Bilo mu je grenko, ko je zajemal, toda bil je lačen. In lačnemu se nobena jed več ne studi. Samo enkrat — prvič in zadnjič — je bil pustil kosilo in odšel iz hiše.

To je vselej razmišljal z nevšečnostjo na ustnicah. Nato je stresnil z rameni, kakor da je vrgel breme s pleč. Saj je vse eno. Zaman vsak trud. In vendar mu ni bilo vse eno, le moralo mu je biti. Na tihem je zaničeval samega sebe.

Kadar se je hotel izogniti misli na ženo, je mislil na svoje uboštvo. Če se je hotel izogniti misli na uboštvo, je mislil na ženo. To sta bila dva krajnika njegovega duševnega življenja.

Rozalka ni hodila več tako nedeljsko oblečena ko prej. Obleka se ji je bila zamazala, raztrgala na rokavih; zdaj je bila taka ko druge ženske v vasi. Krila za v cerkev sploh ni imela. Opustila je bila neumno počesko. In tisto spakljivo zavijanje glasu in obračanje oči, kadar je govorila! V obraz ji je dehnila prejšnja rdečica.

Ta sprememba, ki ji je nekako vrnila nekdanjo podobo, je bila Lukežu po volji. Vsaj se mu je ni bilo treba sramovati pred ljudmi.

Toda polagoma je spoznal, da je imelo vse tisto, kar ga je plašilo na ženi, globlje korenine. Niso bile njene zunanosti in nekatere razvade. Nekaj ji je čepelo potuhnjeno na dnu duše in je le zdaj pa zdaj pogledalo iz kake njene besede ali iz pogleda. Težko je bilo prezreti rahel nasmeh na njenih licih, ki je bil, kakor da mu hoče z njim prebuditi občutek manjvrednosti. Morda ga je zaničevala zaradi nekaterih trdih besed, ki mu jih v svojem tesnem razumu ni mogla odpustiti. Ali pa se je čutila močno. Saj je bil res odvisen od nje.

Kdaj pa kdaj se je zalotil, kako stoji sredi izbe in gleda ženo. Tudi ona je strmela vanj, kakor da jo obhajajo isti občutki ko njega. Pred letom se nikoli niso tako zapletle njune oči. Takrat sta jemala drug drugega tako, kakršna sta pač bila. Nista bila drug drugemu uganka.

Ali ni bil tudi Lukež zdaj drugačen kakor prej?

Opazovala sta le drug drugega. Nista imela tistega daru, da bi bila obrnila pogled vase in se sodila.

Rozalka ni več motrila moža s tisto otroško radovednostjo, ki je bila lastna njenemu značaju. Njenemu pogledu se je bilo primešalo nekaj drugega, česar še ni bilo takrat, ko so jo bili odpeljali v norišnico. Le enkrat je bila podivjala, nato se je vdala v usodo kot dobra živalca. Izmed vseh ljudi je sovražila le zdravnika z dolgo sivo brado. Njega edinega z isto nerazumljivostjo, s katero niti za trenotek ni utegnila pomisliti, da so ji vaščani storili kako krivico. Kar je v tistih mesecih slišala, dobro in slabo, pametno in blazno, vse je vsrkala vase ko goba. Toda vse je ostalo v nji docela neurejeno. Podoba njene duše je bila motna ko obzorje ob mrču. Še najbolj živa in jasna je bila njena divja, skoraj živalska strast do življenja. Daleč od doma, med tujimi ljudmi, si je bila v razbičani domišljiji ustvarila neko lažno predstavo o svojem možu. Spočetka, v dneh, ko se je bil Lukež zaradi zaljubljenosti nekoliko predramil in se premaknil iz svoje trde skorje, ni bila razočarana. Nato pa se je skoraj z grozo zavedela njegovega hladu, opazila je brado, ki se je ni več bril, in lase, ki so mu padali na vrat. Sramovala se ga je. Še opazila ni, da se je poslednje čase tudi ona zanemarila. Sprva je le podmolklo čutila, da je osleparjena za življenje. Nato se ji je občutek spremenil v misel, ki ji je vedno jasneje stopal v zavest. Ni vedela, kam bi z Lukeževim čudaštvom in njegovimi trdimi besedami. Čudila se mu je, bila je plaha pred njim. Nato se je od dne do dne bolj spreminjal njen pogled. Bila je užaljena. Začrtila ga je. Dà, še ga je ubogala, a čimdalje z večjo nejevoljo. Kazalo je, da bo nekega dne njena volja trčila ob njegovo.

To se je zgodilo, še preden je voda upadla in je nehalo deževati. Nekega dne proti večeru je Lukež dolgo meril izbo, preden je spregovoril.

»Pojdi k Žerjunu in poprosi ga za nekaj slame,« se je odhrkal. »Saj mi je še dolžan.«

»Čemu ti bo slama?«

»Čemu mi bo?« se je mož nejevoljno otresel. »Za blazino. Ali ne leživa že skoraj na deskah?«

Že tako mu jo je bilo težko goniti na beračenje, a zdaj še vprašuje! Rozalki se je poznalo že v očeh, da ga ne bo ubogala.

»Ne grem,« se je našobila čez nekaj trenotkov.

»Zakaj bi ne šla?« se je Lukež razburil. »Saj veš, da jaz ne stopim v tisto hišo.«

»Kakor hočeš. Jaz tudi ne.«

Rozalka je to rekla navidez čisto mirno, kakor da je tega pričakovala in je bila pripravljena. Ko je dvignila obraz, je bilo nekaj trdega v njenem pogledu.

Pečar jo je motril bolj iz začudenja kakor iz jeze. Ali ima mar vzrok, da se upira? Saj je nekateri dan oblezla skoraj pol vasi, zdelo

se je, da ne pozna sramote. Kazno je bilo, da se je v nji iznenada prebudil klubovalen hudič. S polgrozečo kretnjo sta stala drug pred drugim, kakor da gre za to, kdo bo v bodoče ukazoval pri hiši.

»Rozalka!« je Lukež zakričal ob tej misli in udaril z nogo ob tla.

Hude besede so mu tičale v grlu, a jih je že v naslednjem trenotku potlačil vase. Tudi noge mu niso več zacepetale. Ne zaradi Pavlince, ki je bila pobledela in odprla usta na jok. Zavzel se je bil nad Rozalko. Njegov krik ji je bil izpremenil izraz obraza, oči so ji bile tako široko odprte — zdelo se je, da ji lezejo iz jamic. Pečar je počakal za trenotek — kaj strašnega bo planilo iz nje. Tisti nori srd kot nekoč pred leti?

Nič ni bilo. Morda je pričakovala samo še enega krika. Toda Lukež bi tedaj še dahniti ne bil več mogel. Okrenil se je, četudi je slutil, da se s tem morda za vedno vdaja, in odšel iz hiše.

Do večera je grebel ob potoku, bil je premočen do pasu.

V mraku je vzel velik koš in krenil na stezo, ki je vodila med poljem in gmajno, zdaj skozi grmovje, drugič skozi gozd. Še zmeraj je deževalo v drobnih kapljicah, ki so mu ščegetajoče ko pajčevina legale na lica in se mu obešale na brke. Mokre, gole veje so ga šibale po obrazu. Sivo nebo je bilo od hipa do hipa temnejše, nastajala je črna noč.

Lukež ni več videl steze, otipaval jo je z nogama. Hodil je tiho, zdaj pa zdaj se je stresnil od mraza. Večkrat se mu je zazdelo, da vidi pred seboj ženine oči, kakor jih je gledal pred nekaterimi minutami... Zavrnil je misel na bedo in na ženo, mislil je na zemljo. Pri nji se je najrajši mudil, četudi se mu je to najredkeje posrečilo. Zdaj, ko je bila zemlja zopet njegova, mu je kljub vsemu samozavestneje pel korak. Še eno kravo, je sanjal z odprtimi očmi, bi si moral kupiti. In prašiča. Pečarjeva hiša bi bila nato poštena ko nekdanj, a on z njo. Ljudje bi več ne jezicali in pletli zahrbtnih nakan. Ne bi ga več preganjala revščina... Bile so sanje otroka.

Dosegel je Žerjunov kozelc, ki je samotni stal pod poljem. Natlačil si je v koš ovsene slame, ki je ležala ob srednjem stebru... Ko je zopet stal na stezi, ga je zapeklo v srce. Tat! Ampak, zlodej vendar, zakaj ni hotela Rozalka...

Po tem ovinku se mu je zopet vrnila misel na ženo. Vse bi bilo drugače, ko bi nikoli ne bila odšla z doma. Kadar ljudje samovoljno posežejo v življenje sočloveka, vselej nastane nepopravljivo zlo. To resnico je zajel bolj z nagonom kakor z razumom. Ženi je moral biti — naj je taka ali drugačna — nazadnje celo hvaležen. Brez nje — kaj bi bil brez nje? Še mu je bilo živo v spominu tisto poletje... Nejasna grenkost mu je legla na dušo.

Preden je prišel domov, se je otresal neke nove misli, a je ni mogel odgnati. Vsakikrat se mu je znova vrnila... Prišel bo dan, ko Rozalka ne bo več postavila kosila na mizo. Kaj bo tedaj?

Tistega dne je pričakoval in pripravljaj se je nanj. Prišel je prej, kakor se ga je nadejal.

Bilo je nekaj dni pred božičem.

Zarana, preden je odšel v gozd, da nacepi še nekaj drv, je postavila Rozalka predenj skodelico mleka. Bilo je tako redko, da se je modrikasto svetilo ob robovih. Podrobil je vanj krajec trdega kruha, nato je zastrmel, kakor da se mu težka poraja misel. Ali je hotel vse skupaj pustiti in oditi? Zganil se je in jedel, ne da bi dvignil glavo.

Dan je bil oblačen, nebo je viselo ko gosta siva ponjava od hriba do hriba. Veje so se teple v vetru, ki je vel od severa, mlada drevesa so se stresala od korenin do vrhov. Tla so bila zmrzla, da so votlo bobnela pod koraki. Zdaj pa zdaj so naletavale omraznice, priroda je bila polna pričakovanja. Bilo je premrzlo, da bi snežilo.

Stojé med golimi bukvami je Lukež cepil tako srdito, da so mu treske frčale v obraz. Na licu pod levim očesom je rahlo krvavel, a se ni zmenil za to, delal je dalje. Iz duše mu je neprestano vstajalo neko neugodje, a ga je odganjal z vso silo.

Sredi gozda, med drevjem in med skalami mu ni bilo težko zbuditi spomina na leta, ko je bil še ogljar. Pri tem se mu je srce čudno otajalo. Dnevi, ki so mu tekli brez skrbi, brez sosedov in uboštva. Nikoli se ni mnogo vpraševal, kaj bo jutri. Tedaj ga je bilo prvič groza pred naslednjimi dnevi.

Postal je, se oprl na sekiro in si otrl potno kapljo. Za trenotek se je zavzel. Solza? Vendar ne!

Sedel je na tnaló. Bil je lačen in tako ošibel, da so se mu tresla kolena. Ali je mar že poldan? Izza obronka so ves čas odmevali udarci sekir, tedaj so utihnili. Menda je tam Vrhovec s hlapcem. Lukež se je delal, kakor da je kar tako prišel po gorenji stezi in se ustavil pod velikim kupom polen.

Vrhovec in hlapec sta čepela na tleh in kosila.

»Ali je že zvonilo?« je Lukež upiral pogled v hlapca.

»Kdaj že!« mu je odgovoril Vrhovec. »Kar z nama zajmí!«

»Me čaka doma.«

Odšel je naglo, da bi mu ne bilo treba reči še katere besede.

Stopil je v domačo izbo, z enim pogledom ošinil mizo, stene in peč. Ni ga čakalo kosilo; na mizi ni bilo žlic ne sledu kake posode. V kotu na peči je čepela Rozalka in ga gledala s strmim, pomenljivim pogledom. Zdelo se je, da so ji oči nekam vdrte. Dlani je tiščala na skrilje, podobna velikanski kobilici, ki se pripravlja za skok. Pavlinca je sedela v zdiču, med kolena ji je tičala pločevinasta skodelica; zajemala je mleko.

Pečar je vse razumel. Že ko je šel skozi vežo, se je rahlo začudil, kako da na ognjišču ni ognja ne praznih loncev ko ponavadi... Imel

je besedo na jeziku, a jo je zatrl. Tu ni bilo treba nič več vpraševati. Občutil je, da ga je nekaj, kar ga je zasledovalo vse tiste dni, nenadoma dohitelo in mu planilo za vrat. Slutnja, ki ga je bila obšla že tisto jutro, je pokazala čisto določen obraz.

Srce mu je zastalo, dušilo ga je v grlu. Zajel je sape in odšel po izbi. Vrnil bi se bil v gozd, delal do noči, toda to bi mu ne prišlo večerje. Poizkusil se je zbrati.

Najlaže se je pomiril, če je kadil. Prižgal si je pipo in sedel na peč. Že dva tedna je bil brez tobaka in se je tolažil z raznimi nadomestki. Dim ga je žgal v grlu, a mu je zamoril občutek lakote. Ni mu zamoril skrbi. Ves čas se ni ozrl, ni si upal pogledati žene. Toda čutil je, kako ga z očmi zabada v hrbet. Bilo je vse tiho v izbi. Pa saj bi govorjenje nič ne pomagalo. Vendar mu je postal v tistem trenutku ta molk težji od skrbi. Beda ni tiste vrste gorjá, ki ga lahko preboliš z molkom.

»Ali ni ničesar več pri hiši?« je vprašal.

Moral bi bil vprašati: ali ti ljudje nič več ne dajo? Toda teh besed bi ne bil mogel spraviti iz sebe.

»Ne drobtine več,« mu je odgovorila Rozalka in ga ošinila s sovražnim pogledom.

Lukež je vzdihnil. Pipa mu je ugasnila, znova je občutil lakoto. Taka slabost se mu je sprehajala po vseh udih, da bi bil najrajši legel po peči in zaprl oči.

»Ne morem pomagati,« je rekel čez nekaj časa.

»Po nekaterih bajtah nimajo nič več kot pri nas,« je dejala žena zadirčno. »Pa so možje, ki se znajo obrniti.«

Besede so bile izgovorjene z nekim poudarkom, celo z zasmehom. Na Lukeža so vplivale ko udarci. Za trenotek je stisnil ramena in pridržal sapo, še zmeraj se ni upal ozreti. Nazadnje je bila resnica, kar je rekla Rozalka. Vsaj približno je bila resnica, tega si Lukež ni upal tajiti. Toda resnica ali ne — kaj bi s tem? Le naj mu očita, da ni nič možá. To je ne bo nasitilo. Tudi njega ne, pa naj še s takim zaničevanjem misli sam nase. Bilo ga je groza pred ženo in pred tem, kar je vstajalo pred njim. Kljub težki, kasni pameti je slutil trenotke, v katerih človek postane lačna zver. Moral bo nekaj storiti. Dà, ako bi moka ležala ko slama pod kozolcem... Moral bo nekaj storiti...

Znova je vzdihnil. Posvetila se mu je rešilna misel, presojal jo je z napol zaprtimi očmi. Posedel je še nekaj trenotkov in nabiral poguma. Nato se je potegnil s peči in stopil skozi vrata.

Odšel je po klancu. Hodil je ko napol v sanjah, koraki so mu votlo bobneli. Preplezal je prelaz v plotu in stopil na stezo. Ker je bil pravkar zlezel z gorke peči, ga je stresal mraz. Domislil se je, da je le slabo oblečen za mizo. In da je prav tako tudi z Rozalko in s Pavlinco... Roke je stlačil globoko v žepe, se ves stisnil, kakor da hoče zlesti vase. Gledal je samo v pot pod seboj. Saj je vedel,

kam gre. Drugam bi ga ne bila dvignila niti največja sila. Toda kljub temu si je zaželel, da bi bila tista pot brez konca, da bi ga privedla čisto kam drugam. Ni vedel, kam...

Nekam sključen in ponižen je stopil v Novinčevo hišo. Peter in žena sta bila pravkar sedla h kosilu.

»Prisedi in zajmi!« sta ga povabila.

»Saj nisem potreben,« se je spustil na klop za vrati.

No, bilo je že drugič, da so ga tistega dne vabili k skledi. Ni si upal dvigniti pogleda, da ne bi izdal svoje lakote. Še ko sta ga povabila v drugo, je pri sebi sklenil, da ne bo prisedel. Toda telo se mu je dvignilo samo od sebe in se premaknilo k mizi. Dvakrat zaječim, si je mislil. Toda tedaj se ni imel več v oblasti. Žganci so mu šli v slast, do konca ni odložil žlice. Sramoval se je, toda ni si mogel pomagati.

Pokrižal se je, tedaj mu je postalo čudno grenko. Nekaj so ga vpraševali, a se je komaj zavedal, kaj jim odgovarja. Zbiral je besede, da bi spregovoril. Čutil je, da jim je na dolgu že zaradi kosila. Postal je tako nemiren, da ni mogel več prestajati. Dvignil se je in odšel po izbi. Med hojo se je gledal v čevlje.

Peter je šel za njegovim pogledom.

»Ali jih dobro nosiš?« ga je vprašal.

Pečarju je rdečica zalila obraz.

»Prav dobro,« se mu je zapletla beseda. »Pa ti jih še danes ne morem plačati...«

Zdelo se mu je, da je vse izgubljeno.

»Kdo te vprašuje po tem! Boš pa v poletju odslužil z delom.«

Lukežu je odleglo. Peter je bil uvideven človek. On in morda Košanka, edina v vasi. Toda zdelo se mu je nemogoče, da bi bil zinil še kako besedo, izrekel prošnjo. Z obupnim pogledom se je ozrl skozi okno in zganil z rameni.

Sosed ga je opazoval. Ni mu ušlo njegovo nenavadno vedenje, zaslutil je, da ima nekaj na duši. Nebogljen, kakršen je bil, se mu je zasmilil.

Da bi mu pomagal do besede, ga je vprašal, kako živi.

»Hudič je,« je bil Lukež obstal za vrati in zgrabil za kljuko, kakor da že odhaja. »Zlodej, ko sem pa gol ko trš v jeseni. Prsti ne moremo jesti...«

Srd, obup, žalost in sramovanje — vse mu je gledalo iz oči.

»Če potrebuješ kako pomoč, povej! Ako je v moji moči...«

»Blaga tako nimaš... Če bi si mogel utrgati nekaj denarja...«

Lukež je bil tako razburjen, da za trenotek ni občutil ne veselja ne hvaležnosti.

»Do poletja ti ne bom mogel vrniti,« je zajeceljal.

»Je že dobro.«

Srebrnike je tiščal v pesti, kakor da se boji, da jih bo izgubil. Vso pot je skoraj tekkel proti domu.

Stopil je v izbo in vrgel denar na mizo.

»Tu imaš,« je rekel zamolklo. »Prosil pa ne bom nikoli več.«

Ko je Rozalka zagledala denar, so se spremenile njene oči.

»Pa jedli ne bomo,« je odgovorila na moževe besede.

Odgovor ni bil dosegel Lukeža.

»Kaj si rekla?«

»Pa jedli ne bomo,« je ponovila.

Tako? Pogledal je za njo, ki je pobrala denar in ga odnesla v kamro. Oblačila se je, da pojde nakupovat. Legel je po peči, si podvil roke pod glavo in vzdihnil. Razmišljal je nekaj trenutkov in nov vzdih se mu je izvil iz prsi.

IGOR VIDIC

LA GIRONDE

IV. »LES LEGISLATEURS«.

Dvorana zakonodajne skupščine. Nemir in nervoznost sta se polastila poslancev. Šepečejo,čitajo poročila iz notranjosti. Male gruče v ospredju. Živahno pretresajo zadnje dogodke. Nemir poslancev je zajel tudi galerije.

Glasovi: Ali res? Neverjetno!

Condorcet: Res je. Že so prestopili mejo.

Glas: Kdo? Prusi?

Condorcet: In Avstrijci!

Roland: Princ Condé je v njihovem taboru. Sramota!

Marot: Sami smo krivi! Zakaj pustimo, da ta svojat še živi? (*Hrup.*)

Lasource (*kot predsednik*): Meščani! Tovariši! Prosim posluš, da poroča minister Roland. (*Dvorana se umiri.*)

Dijak (*z galerije*): Živel Roland! (*Ploskanje.*)

Roland: Zastopniki naroda! Poročilo, ki ga boste slišali, ni veselo, ampak resno in težko. Vlada se je morala boriti z velikimi težavami, da bi vsaj približno storila, kar je najpotrebnejše. Ne moremo dalje brez resnih in težkih žrtev. Sovražniki se dvigajo z vseh strani, njihove armade že teptajo in pustošijo francosko zemljo. Nam pa primanjkuje izvežbanih vojakov, smodnika in denarja. Mednarodni položaj nas sili, da se danes odločimo za težke in dalekosežne ukrepe, kateri bodo — mogoče — še prinesli olajšanje, če ne rešitev. (*Globoka tišina zavlada v dvorani. Večina poslancev strmi v tla, na galerijah se čuje tu in tam nemiren šepet.*)

Roland (*nadaljuje*): Tovariš Condorcet je izdelal načrt za poslanico, ki bi jo — ako sprejmete — poslala vsem vladam, katerih čete so protizakonito zasedle francosko ozemlje.

Poslanci: Naj govori!

Galerija: Condorcet! Condorcet!

Condorcet: Zastopniki naroda! Dovolite mi, da seznanim skupščino z načrtom poslanice, katera se zdi vladi velepomembna in potrebna, če hočemo prečistiti sedanji mednarodni položaj, ki je vsled neprijateljskih zasedb postal nevzdržen. Napadeni smo, napadeni v svoji državi, to je dejstvo. Tuje države se mešajo v naše notranje razmere: Vprašam, s kakšno pravico? Vsak narod ima pravico dajati in spreminjati sebi zakone. To pravico imajo vsi narodi ali pa nobeden; napadati to načelo samo pri enem narodu, znači zanikati jo popolnoma. Francoski narod si je uredil svoje gospodarstvo po svoji narodni volji. Svobodna volja njegovih zakonitih zastopnikov je pisala osnovni zakon, kateremu se pokoravajo vsi, brez razlike. Tuje države nimajo pravice niti dolžnosti, da bi nas radi tega napadale. Mar prištevajo tuji vladarji med svoje predprave tudi to, da bi prisilili z orožjem francoski narod, da dovoli svojemu kralju enako oblast, kakor jo imajo oni? (*Ploskanje.*)

Barbarroux (z galerije): Tirana hočejo! Tiran pa je le karikatura vladarja!

Lasource: Prosim, mir! (*Dvorana se umiri.*)

Condorcet: Govorijo dalje, da je naša želja: ohraniti dragoceno dediščino naše svobode, našo enakost in naše bratstvo — želja ene stranke! Ali, tovariši, pozabljajo, da si je francoski narod sam dal svojo ustavo, katero je sprejela večina naroda. Samo narod sam jo torej lahko spremeni in le tako, kakor narod hoče! (*Burna pohvala.*)

Vergniaud (z galerije): Narod je odrasel detinstvu ter ne potrebuje varuha!

Condorcet: Pravijo, da kralj ni svoboden. Ali je mar sužnost, če se vladar pokori zakonom? Upirati se osnovnim načelom državne skupnosti, postaviti tujo silo proti lastnemu narodu — to ne bi bila svoboda, temveč zločin! (*Burno dolgotrajno odobravanje.*) Zato mislim, bo francoski narod tudi v trenutkih resne in velike nevarnosti krepko in služno stal na temelju ustavnosti, ki je pogoj za srečen razvoj narodne bodočnosti! (*Burna pohvala. Klici: »Živel Condorcet! Živela ustava!« na galerijah.*)

Sel (naglo skozi dvorano, preda pismo Lasource-u ter se zopet oddalji.)

Lasource (naglo odpre pismo, polglasno): Še to!

Condorcet: Kaj je zopet?

Lasource: Vojvoda Brandenburški govori! Čitaj!

Condorcet: Sramotno!

Glasovi: Kaj je! Kdo...? (*Hrup v dvorani, nemir na galerijah.*)

Condorcet: Meščan predsednik! Kaj odlašamo?

Lasource: K besedi se je prijavil zastopnik Isnard!

Condorcet: Čujmo! (*Dvorana se umiri.*)

Isnard: Meščani! Bratje! Francozi! Ne bojte se krvave vojske, ki so jo priklicali drugi. Njihova oblastna volja je že prestopila Rubikon. Naša poslanica naj jim bo jasen in možat odgovor, glasán dokaz, da svoboden narod zna braniti svobodo. Vse temne sile evropskih samosilnikov ne bodo zastrle svetlih žarkov novega solnca, ki se je rodilo na nebu človeštva in kateremu je ime Svoboda! (*Ploskanje.*) Tuje vojske gredó proti nam — narod moj, vstani, prebudi se! Z umom in mečem bo Francija branila svoje zakone, zakone svobodnega naroda. Spoštujemo ustave vseh dežel. Če pa vzdignejo kralji vojsko proti Franciji, bomo vzdignili mi vojsko narodov proti kraljem! (*Burna pohvala.*) Narod, ki se bori za tirana, tava v mraku. Ko ga prešine zarja spoznanja, bo prvi podal roko sosedu-tovarišu, složno se bosta oba maščevala nad onim, ki ju je prevaril. Tako bodo v sijaju svobode narodi sveta slovesno prisegli drug drugemu zvestobo v navzočnosti odstavljenih kraljevih tiranov, pomirjene zemlje in srečnih nebes! (*Burno dolgotrajno odobravanje.*)

Klici: Živel narod! Živela Francija!

Lasource: Je-li skupščina voljna sprejeti poslanico?

Klici: Je! Vsi smo zanjo! Sprejeto! Sprejeto!

Lasource: Proglašam, da so zastopniki francoskega naroda enoglasno sprejeli poslanico, katero bomo poslali vsem državam, ki so samovoljno dvignile orožje proti naši mladi svobodi! (*Ploskanje.*)

Lebrun: Prosim besede...

Lasource: Izvolite.

Lebrun: Meščani! Tovariši! Stopamo v nove in resne trenutke našega življenja. Bodimo si svesti, da smo danes prevzeli nase breme velike in težke odgovornosti. Volili smo vojsko! — Vojsko z vsemi strahotami in posledicami. Vemo, da so naše čete neizvežbane, mlade in neizkušene, naša sredstva skromna in nezadostna. Samo navdušenje za našo sveto pravico, za našo lepo zemljo bo lahko nadomestilo sile in moči, s katerimi ne razpolagamo. Požrtvovalnost vseh nas, brez razlike, ta meščanska vrlina edina bo zmogla, da se upre celemu svetu, združenim mračnim silam Evrope, ki so se prebudile iz svojega sna — da nas kaznujejo. Žar naših src mora nadomestiti milijone, milijone zlata, milijone vojakov! To si zapomnimo, na to mislimo! (*Globoka tišina v dvorani. Poslanci zro nepremično predse.*)

Lasource: Ugotavljam, da je francoski narod trdno odločen, braniti čast svoje zemlje in nedotakljivost svoje ustave. — Z za-

upanjem gledamo na našo mlado armado, katera bo, kot pravo dete revolucije smelo branila svojo čast. Trobojnica je zamenjala bele lilije, nova bojna pesem naj zamenja stare vladarske koračnice, da bo ritem nove dobe krepko udarjal in vodil zmagonosni njen pohod. Verujemo v moč svobode, v moč naroda!

Dvorana (*burno*): Tako je! Živela vojska! V boj! K zmagi!

Louvet (*ki se je preril skozi vznemirjene skupine poslancev v ospredje*): In pesem, ki bo vodila in opijala naše mlade čete, pesem, ki bo himna in odkritje novemu rodu, novemu svetu — ta željno čakana pesem je tu, rojena iz mladega navdušenega srca. Srečen sem, da Vam lahko predstavim tvorca nove Visoke pesmi, pesmi Svobode. — Tovariš Rouget de L'isle! Pozivam Vas, da seznanite narodne zastopnike s pesmijo, ki ste jo zapeli domovini.

Dvorana (*vzhičeno*): Naj govori! Naj čita! Zapoj! Pesem svobode!

Rouget de L'isle (*zmeden*): Ali...

Danton: Stopi bliže, mladi prerok! Odpri srce in zapoj, kako Te je navdahnila vila svobode! (*Ploskanje.*)

Rouget de L'isle: Zastopniki naroda. To pesem... mojo skromno pesem sem zapel domovini v nočeh brez sna... v nočeh suženjstva, ko je hrepeneče srce sanjalo dan. Ko mladenič izvoljenki prinašam svoj skromni dar na žrtvenik one, ki nam je mati, ljuba in kraljica — domovini. (*Burna pohvala.*)

Klici: Čitaj! Čitaj! Poj!

Dijak (*z galerije*): Čuješ, Marion?

Marion (*pri njem*): Vsa drhtim...

Meščan (*z galerije*): Zapojte, Rouget!

Delavec (*z galerije*): Začni!

Lasource: Mir v dvorani! — Zastopniki Francije so z veseljem pripravljeni poslušati pesem svobode, ki jo je zložil Marseilec Rouget de L'isle v čast domovini! Prosim ga, da začne.

Rouget de L'isle (*spečano, zanosno*):

Allons enfants de la patrie

Le jour de gloire est arrivé...

Dvorana posluša v pobožni tišini, skoraj brez diha. Ko konča Rouget, zagrmí v to sveto tišino gromki glas Dantonov: Tovariši! Bratje! Zapojmo vsi!

Dvorana (*vzhičeno*):

Allons enfants de la patrie

Le jour de gloire est arrivé...

Contre nous de la tyrannie

L'étendard sanglant est levé...

.....

Aux armes, citoyens!

Formez vos bataillons!

Marchons, marchons qu'an sang impur
Abreuve nos sillons!

(Pesem spočetka plaha in negotova, postaja glasnejša in gromko odmeva po dvorani. Vsi brez razlike pojejo, z navdušenjem in ognjem, poslanec in sluga, gardist in žena, dekle in starec. Množica maha z rokami, robci, klobuki, kakor v omotici, meči vojakov se visoko in ponosno bliskajo nad glavami radostne množice. Na koncu pesmi množica z vzklikanjem pozdravlja Rouget-a, ki se je ves zmeden in srečen stisnil v skrajni kot dvorane.)

Lasource (*dvigne roko; dvorana se umiri*): Rouget de L'isle! Francija se ti zahvaljuje za Tvoj pesniški dar. Marseillêza bo vodila mlade legije svobode v zmago in k slavi, ž njo na ustnicah bodo umirali junaki z radostjo. Francija — pesem tvoja naj nas vodi v polet in žar, v zanosne čine!

(Zastor.)

V. MINISTRI.

Majhna delovna soba pri Rolandu. V sredi zelena miza. Stoli. V ozadju široka vrata na teraso. Vrata na desni in levi. Popoldne.

Roland: *(sam pri veliki mizi, urejuje spise).*

Mme. Roland *(tiho z leve):* Motim?

Roland: Ne... Dela imam čez glavo... povsod zastaja. Nikjer ne vidim izboljšanja...

Mme. Roland: Kaj te skrbi, dragi?

Roland: Vse, prav vse. Vojska, uprava, notranji nemiri in povrh vsega — finance. Asignati padajo, državna posestva se ne prodajajo — ne vem, ne vem, kakšen bo konec.

Mme. Roland: Pomisli, da je vse to, kar doživljamo, le prehodno stanje, vrenje mladega vina. Moramo potrpeti.

Roland *(bridko):* Potrpeti, da. Vedno. Večno. Brez konca! A bodočnost je siva, obupno težka. Ne vem, ali bomo dovolj močni, da zajezimo veletok narodnih hotenj, ki so zaradi neznačajnosti voditeljev zašla na napačno pot. Povodenj, ki nas preplavlja od vseh strani, nas je našla nepripravljene in sedaj ni časa, da bi gradili nasipe. Sploh...

Sluga *(z desne):* Odposlanec! *(Izroči pismo in odide.)*

Roland *(čita):* Iz Vendéje... Nezadovoljnost se širi... royalisti se gibljejo. Komisar prosi vojakov. Odkod naj jih vzamem?

Mme. Roland: Saj se bo vendar našel izhod... Malo premisli, prespi.

Roland: A čas beži. Neusmiljeno udarjajo sekunde ter rastejo v minute, ure, dneve. Narod hoče s časom — a mi, mi, ki mu stojimo na čelu, ki smo poklicani, da mu dajemo kruha in miru — mi se izgublamo v sporih in spletkah!

Mme. Roland: In vendar je že veliko storjenega. Odstranjene so tisočletne krivice, vsakomur je odprta svobodna pot —

Roland: Vse res in prav. Ali ne moremo vsega! Zdaj ne več. To je tisto. Včasih...

Vergniaud (z desne): Pozdravljeni! Gospa zopet predava, kaj-ne?

Mme. Roland: Moram malo tolažiti. Strašno je nervozen...

Roland: Beri, kaj naznanjajo iz Vendéje... (*mu da pismo*).

Vergniaud (bere): Hm — misliš, da je vse to točno?

Roland: Buzot sam sporoča — on nima časa za šale!

Louvet in Monge (z desne): Pozdravljeni!

Roland: Pozdravljeni, prijatelji!

Mme. Roland: Grem, dragi. Oprostite (*Odide v levo.*)

Roland: Je to vse? Kje so Gensonné, Guadet in Bailly?

Louvet: Službeno odsotni. Guadet je v Marseillu z Barbarrouxjem, Gensonné v Lyonu, Bailly...

Bailly (z desne): Tu je, sam. Pozdravljeni vsi.

Roland: Prijatelji, sedite, da se resno pogovorimo in ohranimo javni mir in pravico. — Vsi veste, da položaj v Parizu in v notranjosti dežele nikakor ni dovoljen. Večni nemiri in izgredi razdraženih in nahujskanih množic, demagoške plehke krilatice neodgovornih ljudi, slabe finance, povrh pa še neuspehi na bojišču — vse to so stvari, ki morajo zaskrbeti vsakega poštenjaka in iskrenega prijatelja naroda. Ne vem kako, ali samo mislim, da ne morem več čvrsto držati državnega krmila. Bojim se, da je večina proti nam in naši upravi... Gorjé pa vladi, ki nima moralne zaslombe v narodni volji in ki nima zaupanja — vnaprej je obsojena. (*Kratek molk.*)

Bailly: Pretiravate, dragi Roland... Vladati morajo izbranci, najboljši med najboljšimi! Umaknite se zato samo boljšim, nikakor ne demagogom, ki se s publicami laskajo množici.

Vergniaud: Tudi jaz mislim tako. Roland, moramo vztrajati še nekoliko časa, dokler se uprava ne utrdi. (*Hrup iz ozadja.*)

Roland: Slišite? Zopet demonstracija! Zopet so nahujskali lačne, brezposelne reveže, da kričé naučene besede.

Louvet: To mesto! Silno in svetlo v prvih dneh svobode, sedaj le igračka umazanih spletk narodnih voditeljev kakor so Marat in drugi zločinci!

Vergniaud: Dragi moji! Ohranimo kljub vsemu mirno kri in razsodnost. Soglašam, da so zadnji dogodki takšni, da nas morajo resno skrbeti. Toda vprašam Vas, ali smemo sedaj zapustiti svoja mesta, in če bi šlo tudi za ceno življenja? Ne, prijatelji, nikdar, prav sedaj ne! Biti na čelu naroda, mirni v borbi, razsodni v zahtevah, razboriti v presojanju vseh možnosti in vendar vedno iskreni tolmači želja onih malih, brezpomembnih ljudi, kateri kakor celice živega tkiva sestavljajo narodovo telo — to nam je prva in največja dolžnost. Na delu za blagor naroda smo se našli in spoznali.

Cvetje iz istega vrta, čeprav z raznih gred in grmičev se je splelo v prelesten venec Gironde, v venec, dostojen, da krasi prejasno čelo boginje časov in narodov: Svobode. Spomnimo se prve zarje novih dni, prvih bojov! Ostanimo trdni, ostanimo budni in pazimo, da nas ne načne strup, ki danes gospodari v Konventu. Oblast, prijatelji, oblast je najslajši in najnevarnejši strup na svetu! Nevidno, čez noč prevzame človeka, razjé mu srce in um...

Bailly (*zamišljeno*): Imate prav, Verniaud. Oblast je strup — in od njega smo bolni danes vsi!

Roland: Lepo govoriš, prijatelj Vergniaud, prepričevalno pripoveduješ plemenite misli svojega srca. Ali mar ne veš, da se pripravljajo obtožbe proti nam, da so pripravljeni plačani morilci, da nas uklonijo, ko bo čas? Mar ne vidiš, da je položaj države obupen, da narod strada? Da se Dumouriezova vojska zaradi prepirov, bolezni, slabe oskrbe in prehrane vsa razkraja? Mar ne veš, da je Vendéja v ognju, a Jakobinci terjajo življenje bivšega kralja?

Louvet: To pomeni, da narod nima moči, da si sam uredi svojo državo! Tak narod nima bodočnosti in je zrel za smrt!

Bailly: Meni se zdi, da pretežko presojamo dogodke, ki so samo prirodna posledica kipenja in rasti novih sil. Prepričan sem, da je vse to le mimogrede, da se krvave fantazije raznih razgretih glav nikdar ne uresničijo...

(Hrup, divje klicanje, streli v ozadju; plat zvona in bobnanje v daljavi. Klici: »Doli Roland! Živel Marat!«)

Louvet (*vstane; jedko*): Tu imate odgovor!

Mme. Roland (*z leve*): Kaj je to?

Roland: Jakobinsko seme! Delo tistih, ki se imajo za prave voditelje ljudstva — se laskajo in dobrikajo množici, da bi jih povzdignila.

Bailly: Vendar...

Louvet: Ta sramota mora prenehati! Predlagajmo jutri v Konventu oster zakon proti tem ogabnim hujskačem. Dosti dolgo smo trpeli Jakobince — niso dostojni, da bi še naprej zastopali in vodili Francijo!

Vergniaud: Dragi Louvet — nihče ne vpraša, ali so dostojni, temveč ali so sposobni. Pariški okraji gredo navdušeno za njimi, ker skrajnosti množico vedno bolj mikajo kakor mirna srednja pot. In kot varuhi in branitelji prave narodne volje moramo ravnati zelo obzirno in vedno v duhu naših načel!

Louvet: A proti Jakobincem?

Roland: Tudi oni so sinovi naroda, Louvet. Bojna strast nam ne sme zabrisati resničnega pogleda.

Mme. Roland: Bojim se bodočnosti, prijatelji. Bližajo se hudi časi. Gorjé, če se prebudi zver, tista zver, ki dremlje v srcu vsakega človeka in ki je žejna, žejna krvi... (*Molk.*)

(*Hrup v ozadju narašča, kamenje razbije šipe.*)

Louvet: In kje je narodna straža, da brani zastopnike naroda?

Roland (*pikro*): Morda je sama v sprevodu!

Louvet (*besno*): Hotel bi...

Vergniaud: Ne posnemajte starih trinoških metod, dragi! Razburjen narod se ne pomiri s puškami in policijo. Tak plamen se gasi z vodo resnih besed, nikdar ne z oljem bajonetov —

(*Hrup se polagoma oddaljuje, zvonjenje in bobnanje preneha.*)

Monge (*ki je ves čas hladno računal pri mizi*): Tovariš Roland! V obračunih departementa Loire je točno 21 napak. Da ne bi vrnili spisov in s tem zavlekli zadeve, sem stvar uredil kar sam.

Roland: Monge, moj dragi! Vsi smo majhni pred Vami. Prepiramo se o načelih, kako bi najbolje osrečili Francijo — a Vi delate!

Monge: Nisem govornik. Le računar. Zato pohvala ni potrebna.

Mme. Roland: Niste govornik — a mislite dobro in govorite — v delu!

Vergniaud: Res je. — A da se vrnemo k stvari: Roland, kaj bo jutri?

Roland: Odkrito, ne vem nič gotovega. Chambon je predsednik; na dnevnem redu so brezpomembne prošnje, nekaj predlogov in mogoče obravnava.

Louvet: Obravnava? Že?

Monge: »Železna omara« je najbrže pospešila zadnje dejanje, ne?

Roland: Mislim, da ste pogodili. Odgoditev bi bila vsekakor potrebna. Le da ne vem, če bi bila v sedanji mrzlici ta zahteva — pametna.

Vergniaud: Držimo se poštenega boja. Naj bo, kar bo. Posledice ne smejo preplašiti tega, kar je potrebno in dobro!

Mme. Roland: To je pravi Vergniaud! Svetal in odkrit pred vsemi.

Monge (*záse*): To ni taktika...

Louvet: Občudujem Vas, da Vas še niso oblatile motne vode vsakdanjih, malenkostnih spletk.

Vergniaud: Ne. Gironde ne oblati. Gironda pomeni poštenje, odkritost, svobodo vsem in vsakemu. Z ustavnostjo in pravičnostjo stoji in pade Gironda — spletke niso njen posel. Zato, prijatelji, prosim, rotim Vas: Vedno pošteno, odkrito in pogumno — za blagor naroda!

Roland: Tu je moja roka!

Bailly: To je beseda!

Mme. Roland: Živeli!

Louvet: Se strinjam.

Monge: Naj bo.

(*Zastor.*)

OB VEBROVI »KNJIGI O BOGU«¹

Ta izvajanja naj se vzamejo kot osebna izpoved človeka, ki mu je zgolj znanstveno prizadevanje zopet vrnilo po davni materini verski vzgoji v domači hiši vcepljeno vero v Boga in ki je zato postal še znanstveno prepričan, da je ena prvih in osnovnih naših dolžnosti, da poskrbimo za pravi ali osebni notranji odnos do božjega bistva. Če se nam to posreči, nam bo zares tudi vse drugo samo po sebi, 'navrženo' — tako pravi Veber sam v svoji »Knjigi o Bogu« (142). Po teh besedah je Vebru razmerje do Boga osrednja življenjska zadeva, ne samo stvar znanstvenega razmišljanja. V knjigi, ki jo je posvetil akademski mladini, se mu tedaj odpre petero znanstvenih poti do Boga: istinitostna, veljavnostna, osebnostna, vrednostna in bistvogledna pot.

Če primerjamo novodobne poizkuse, kako utemeljiti znanstveno metafiziko s staro tomistično metafiziko, se nam odpre zanimiva metodična in obenem osnovna razlika vse moderne filozofije v primeri z aristotelsko-tomistično. Aristotelsko-tomistična metafizika se giblje v smeri od objekta do objekta, subjekt sam je pri tem izven preiskave, triumfira suvereno nad predmetnim svetom; v novi filozofiji, začeni s Descartesom, zlasti pa po Kantu, gre smer raziskovanja od subjekta do objekta, subjekt je tukaj sam v vrtincu preiskave. To, kar je bilo stari filozofiji nekako samo ob sebi dano, je tu osrednje vprašanje: kako priti iz subjekta do realnega objekta in končno do najrealnejšega bitja — Boga. Veber v tej svoji znanstveni poti do Boga ne stoji osamljen. Saj prav v današnjem času zaznamujemo dobo preokreta k objektu, k metafiziki. Ta obrat gre predvsem v dveh črtah: prva iz novokantovskega idealizma, njen nastavek je na Kantu, rušilec transcendentne metafizike in utemeljitelju neke vrste voluntaristične metafizike, druga črta pa je fenomenološka, ki se po svojih učiteljih Trendelenburgu, Bolzanu in Brentanu povrača delno na temelje aristotelovega realizma in se razvija v dveh smereh: strogo fenomenološka: Husserl, Maks Scheler, Peter Wust, v. Hildebrand i. dr. v eni, v drugi pa sorodna predmetnoteoretična: Meinong, Veber i. dr. Novokantovcem se še ni posrečilo priti do končno veljavne utemeljitve nadsvetovnega osebnega božjega bistva in s tem do prave znanstvene metafizike, dočim je fenomenološka šola v Schelerju, Petru Wustu in sedaj v Vebru našla tri močne zastopnike novodobne teistične metafizike.

Le v tej zgodovinsko-filozofski zvezi bomo Vebrovo »Knjigo o Bogu« prav razumeli, spoznali njene dobre in slabe strani, značilnosti, ki so bodisi izvirno Vebrovo ali pa skupni znak fenomenološke šole.

¹ France Veber, *Knjiga o Bogu*. 1934. Založila Družba sv. Mohorja v Celju. (Izdano kot šesta knjiga znanstvene knjižnice). Str. XII + 450.

I

Za Veبرا kot fenomenologa (v širšem smislu) je tu predvsem značilno, da tudi on vedno in dosledno pozna trojni bitni svet: zgolj subjektivni svet subjekta in njegovih doživljajev na eni strani, na drugi strani pa svet prave realnosti, resničnosti same na sebi (noumenalni svet, *Das Ding an sich* po Kantovem), vmes med obema pa predmetni svet predočevanih pojavov, ki imajo kot taki odnos do doživljajev (subjekta) in do noumenalnega resničnega sveta, a so vendar »absolutno neodvisni od svojega bivanja, oz. obstajanja in od svojega predočevalca kot takega«.²

Do tega vmesnega, specifično fenomenološkega sveta, pride s predočevanjem do nefenomenalnega, t. j. resnično bivajočega oz. veljavnega pa po načinovno novem spoznavnem deju zadevanja (nem. *treffen*) in šele s tem je došel preko golih fenomenov (pojavov) do pravega noumenalnega sveta: istinitosti, veljavnosti, substance, pripadnosti in preko teh do zadnjega ontološkega temelja vsega bitnega vesoljstva, do Boga.

Kant je prišel s svojo transcendentno pametjo samo do fenomenalnega sveta (pojavi), noumenalni svet mu je ostal le goli postulat praktične pameti, čuvstva in volje. Podobno M. Scheler s svojim bistvo-gledjem: do prave bitne realnosti pridemo le preko vrednot, ki jih dojamemo samo s čuvstvom in šele preko tega je svet dostopen tudi razumu, razumu torej noumenalni svet sam v sebi zopet ni dostopen. Obema skupno pa je napačno apriorno izhodišče v nauku o umskih kategorijah (pri Kantu) in o dvojni različni adaptaciji subjekta do objekta (pri Schelerju)³.

Torej je umsko spoznanje transcendentnega, noumenalnega sveta končno osrednje vprašanje vse moderne filozofije, zlasti pa spoznavne teorije in z njo metafizike.

Posrečil pa se je ta prehod Petru Wustu⁴ (učenec M. Schelerja) in Fr. Vebru. Vebru v dveh korakih. Prvi je povratek od analize golega doživetja do subjekta, drugi pa od subjekta do transcendentnega (ne zgolj fenomenalnega) objekta. Prvega je v glavnem utemeljil že v svoji »Filozofiji«⁵, drugega pa v pričujoči »Knjigi o Bogu«. Do prvega koraka ga vodi odkritje novega, od predočevanja bistveno različnega spoznavnega deja, izraženega v razliki med tako zvanim globinskim in površinskim dojemanjem,⁶ do drugega pa zadevalno ali pogodilno

² F. Veber, *Sistem filozofije* (Ljubljana 1921), str. 330. O tem trojnem svetu govori posebno kratko in zato jasno v svoji polemiki z Alfr. Šerkom (str. 360 sl.); in *Uvod v filozofijo* (Ljubljana 1921) 106 s., 159 in 316.

³ M. Scheler, *Vom Ewigen im Menschen*, Leipzig 1921, 62 sl., 337 sl.

⁴ Njegova trilogija: »*Auferstehung der Metaphysik*« (Leipzig 1920), »*Naivität und Pietät*« (Tübingen 1925) in »*Dialektik des Geistes*« (Augsburg 1928).

⁵ Fr. Veber, *Filozofija, načelni nauk o človeku in o njegovem mestu v stvarstvu*, Ljubljana 1930, str. 4–8.

⁶ V »*Filozofiji*« še te razlike same ne pozna, pač pa že njene predhodnike v »*presojevalni poti*« v duševni svet (60–85): obodno in središčno doživetje

spoznavanje (10, 57, 78 sl.). Sam pravi, da je šele s tem korakom omogočena prava ontologija (in metafizika), do katere gola predmetna teorija (razmerje: predočevanje — predočevanci) nikoli ne more priti.⁷ Tudi do prave substance, do osebnosti z golim predočevanjem nikoli ne pridemo: predočevanje (oblikovanje) nam odkriva kvečjemu višje-redne predmete, nikoli pa substance, kot kvalitativno različnega nosilca teh predmetov (169 sl.). Dokler torej kajstvo, pojem-predhodnik sedanje substance, kakšnega predmeta samo predočevalno in oblikovno, t. j. površinsko dojemamo, tako dolgo nam ostane substanca predmeta nujno brezčasno odvisna od svojih lastnosti (pripadnosti),⁸ le kvalitativno različno globinsko spoznavanje nam omogoča pojem prave, od svojih pripadnosti neodvisne substance in s tem pojem neumrljive duše. Tako se je Vebru poleg Petra Wusta edinemu izmed modernih filozofov posrečilo iz golega bistvogledja pojavov (fenomenalnega sveta) priti do bistvogledja noumenalnega sveta, t. j. do prave metafizike. Vendar ohranita oba pri tem izrazito spoznavno-teoretično izhodišče, ki je značilno za vso novodobno filozofijo. Ne obravnavata golega razmerja objekta do objekta, ampak predvsem tudi spoznavno-dušeslovne odnose do subjekta. Tako stojimo pred novo moderno metafiziko, ki je organska notranja združitev spoznavne teorije z ontologijo.

Ravno tu se najjasneje pokaže razlika med tomističnim in modernim metafizikom. Tomistična metafizika je zgolj bitoslovno (ontološko) osnovana in najde svoj zadnji temelj v analognem (naličnem) značaju bitnosti in zato najgloblje bitno nasprotje med nastajanjem (fieri) in bitjo (esse); tu imamo metafiziko biti (des Seins), dočim je Wustova filozofija metafizika duha, ker najde osnovno bitno nasprotje v razliki med duhom in naravo. Je to v jedru nasprotje med modernim platonsko-avguštinskim in starim aristotelsko-tomističnim gledanjem sveta.⁹

Veber pa je tudi v tej točki za korak bližji tomističnemu pojmovanju kot Wust, da, rekli bi lahko: stoji med obema in združuje oba. Če razvojno (genetično) gledamo, ima namreč Veber samo dve poti k priznanju božjega bista. Prva je šla v smeri njegovega povratka od doživljajev do subjekta in preko tega do Boga (osebnostna in vrednostna pot),¹⁰ druga pa v smeri od doživljajev — preko fenomenalnega sveta — do transcendentnega, noumenalnega, katerega temelj je zopet le Bog (istinitostna in veljavnostna pot). V tem dvojnem osnovnem izhodišču ima Veber svojega predhodnika že v sv. Avguštinu,

(nakazano že v »Idejnih temeljih slov. agrarizma [Ljubljana 1927], 162 sl. in 249 sl.), ki nas nagiblje h globinsko-zadevalnemu dojemanju samega sebe (Knjiga o Bogu, str. 193).

⁷ »Prava ontologija je bistvogledna teorija vsega za detega, sama predmetna teorija je pa bistvogledna teorija vsega predočevanega« (Knjiga o Bogu, str. 441).

⁸ Prim. Sistem filozofije, str. 331 sl.; Uvod v filozofijo (Ljubljana 1921), 75 sl. in 177 sl.; Filozofija, str. 91 sl. in popravek tega pojmovanja v Knjigi o Bogu, str. 169 sl.

⁹ Prim. E. Przywara, Ringen der Gegenwart (Augsburg 1929) I., 337 s.

¹⁰ Nakazani že v »Filozofiji«, str. 122—127.

v katerem vidi dve osnovni poti do Boga: predmetno: istinitost in veljavnost; in dušeslovno: analiza člov. osebnosti, ki je prirodna in duhovna, njeno jedro v svobodi volje, ki je obenem temelj pravega spoznanja in moralnosti.¹¹ Obe smeri pa sta bistvogledni, to se pravi: tudi prva smer preko subjekta do Boga gre preko površinskega predočevanja fenomenalne duševnosti do globinskega zadevanja transcendentne (noumenalne) istinitosti lastne osebne podstati, zato ni čudno, ako obe smeri združi ob koncu pod enotnim bistvoglednim vidikom in si tako utre posebno peto, namreč bistvogledno pot do Boga.

Poleg te bistvogledne notranje zveze obeh razvojno različnih vidikov pa lahko razberemo iz njegovega dela še dve drugi skupni osnovi: eno bitoslovno (ontološko) in eno dušeslovno. Vse poti namreč gradi na istinitostno stran vesoljstva,¹² do katerega pa pride zopet le po kvalitativno enem in istem, namreč zadevalnem in globinskem spoznavanju.¹³

Tako stoji Veber v tej točki naravnost ob rešitvi sekularne naloge novodobne filozofije: v končnem prodoru iz golega bistvogledja pojavov do aristotelsko-tomistične metafizike, ki pa ostane notranje prežeta z novodobnim (dušeslovno) izhodiščnim gledanjem bitnega vesoljstva. In če Karl Fröhlich pravi, da podobni moderni poizkusi gredo pri posameznih zastopnikih v štirih ločenih linijah: idejni, vrednostni, osebni in realnostni,¹⁴ potem vidimo, da je prav Veber s svojo bistvogledno metodo dal skupno rešitev vsem posamičnim poizkusom na enotni realnostni, istinitostni osnovi, a to šele v trenutku, ko je prestopil iz meje gole predmetne teorije do prave ontologije (328 in 441).

II

Druaga značilnost za Vebra kot fenomenologa je v tem, da prav za prav ne dokazuje ustvarjenja sveta od Boga, ampak vzdrževanje sveta od Boga. Ne utemeljuje postanka sveta (*fieri*), ampak predvsem bivanje, trajanje (*duratio in esse*) stvarstva. Ne dokazuje nujnosti ustvarjenja, ampak le nujnost Stvarnika, brez katerega bi vsaka istinitost in veljavnost izginila v prazen nič in izgubila svoj smisel. Zato mu ne gre toliko za vzročno časovno razmerje stvari do Boga, t. j. ne za stvarjenje v času, ampak predvsem za zadnji zadostni razlog istinitosti in istinitega, t. j. za vzdrževanje istinitih bitij s strani Stvarnika (*sustentatio creativa ex parte Dei*). Le tako mu je omogočeno, da je v svoji poti do Boga popolnoma neodvisen od problema končnosti in neskončnosti sveta, »večnosti materije«, končnosti ali neskončnosti vzročne vrste (64 sl.) in vprašanja aktualno neskončnega števila (422).

¹¹ Fr. Veber, Sv. Avguštin (Ljubljana 1931) 37 sl., 42; 58–72; 111 sl., 100 sl., 124 sl.

¹² Prim. str. 100–117, 149–156, 271–274 in 367 sl.

¹³ Tudi globinsko spoznavanje, s katerim dojemamo substance, je le vrsta posebnega zadevalnega spoznavanja (str. 176–180).

¹⁴ Prim. Przywara, l. c., str. 329.

Sicer je tudi Veber sam prepričan¹⁵ o omejenosti vzročne vrste, t. j. o potrebi stvarjenja v času, toda metodično je njegova pot neodvisna od tega vprašanja. Njemu je Bog sicer tudi »prvi vzrok« (66), toda »ne kot prvi isto vrstni pričetek vsega vzročnega dogajanja, pač pa kot tisti pričetek, kateri šele dá ter vrne vsej vzročnosti, vsemu notranjemu zaporednemu istinitostnemu vključevanju njemu in samo njemu lastno vsebinsko posebnost, pa naj bo to vključevanje samo omejeno ali neomejeno, končno ali neskončno« (66).

Formalni (primarni) vidik mu torej tu ni Bog kot prvi tvorni vzrok (*causa efficiens*) vsake istinitosti, ampak Bog kot zadnji obrazložitveni razlog in pogoj (265) njene vsebine, njenega bistva.

Tudi pod tem drugim fenomenološkim vidikom gledan najde Veber prehod do skupnih in osnovnih bitnih kategorij aristotelsko-tomistične metafizike: bistvo — bitek (*essentia* — *existentia*), materija — forma (*potentia* — *actus*).

Istinitostna pot je namreč obsežena v vprašanju istinitosti (eksistence) do istinitega (bistva). Istinitost (enako veljavnost) je vsebinsko ničnostna, prazna, obenem pa sestavno zavisna činjenica od pristojnega istinitega bistva. Če torej bistvo kakšne stvari ne vključuje istinitosti, potem moramo razlog te zavisnosti istinitosti od istinitega iskati v drugem bitju, ki združi bistvo z istinitostjo, t. j. dá istinitosti njeno vsebino, njeno bistvo in narobe: bistvu pristojne stvari dá istinitost (z eksistenco). Bistvo vsake izkustvene istinitosti je torej v njeni transcendentalni odvisnosti od Boga (*relatio, dependentia essentialis vel transcendentalis a Deo*).

Tako Veber starodavno tomistično ontološko kontroverzo, ali je med bistvom in bitkom realna ali samo logična razlika, mimogrede reši v prilog strogo tomističnega nazora o realni razliki.¹⁶

S spoznavno-teoretičnega vidika pa je zanimivo, da Veber istinitost (in veljavnost), t. j. noumenalni svet utemelji šele z božjim izvornim dejem, šele ta daje istinitosti njeno vsebino, da ne izgine v prazni nič, in šele zdaj se zopet povrne nazaj k podrobnejšemu raziskovanju izkustveno danega sveta. Tu nas preseneti nepričakovana podobnost z Descartesom, prvim utemeljiteljem novodobne metafizike. Tudi Descartes istinitosti vnanjega izkustvenega sveta in sveta veljavnosti ni utemeljil neposredno iz svojega *Cogito ergo sum*, ampak po ovinku preko Boga,¹⁷ kjer se mu je nasproti zarežal tipično moderni skepticizem: *Deus probabiliter deceptor*.¹⁸ To se Vebru ne dogaja, ker je njegovo izhodišče dosledno izkustveno in ne pozna Descartesovih

¹⁵ Glej opombo 11, str. 437 in njegov članek: »Problem predstavne produkcije«, *Razprave Z. D. H. V.*, Ljubljana 1928.

¹⁶ Veber se seveda formalno te kontroverze nikjer ni dotaknil.

¹⁷ Prim. R. Descartes, *Betrachtungen über d. Grundlagen der Philosophie* (Übers. Dr. Ludw. Fischer, izd. Reclam), Leipzig, str. 47 sl. in 89, 97 sl., in Veber, Sv. Avguštin, 72, 161 sl., kjer Veber to Avguštinovo in Kartezijevo spoznavno pot do Boga razvija in pogloblja.

¹⁸ L. c. 48 sl.: Kaj če je Bog, ki me vara?

»vrojenih idej«. Pač pa vzbuja pomisleke njegovo že označeno pojmovanje istinitosti in veljavnosti.¹⁹ Kot sestavno zavisni in obenem ničnostni činjenici nas namreč Vebrova istinitost in veljavnost spominjata na tkzv. »modi reales«, katerih bistvo je tudi v tem, da so sestavno zavisni, sami v sebi vsebinsko ničnostni, a so vendar neko odnosno določilo bodisi substance ali njene pritike (pripadnosti).²⁰ Tako bi bila istinitost pri Vebru neke vrste (vsaj analogno) substancialni realni modus (način) na istinitih bistvih in se zato tudi nad njo zgosti stoletna kontroverza: ali je tako pojmovana bitnost, tak modus realis sploh mogoč ali ne?

Osebnostna (in vrednostna) pot pa je zaobsežena v dveh osnovnih vidikih: statično razmerje prirodno-animalne narave do nadprirodno-duhovne in dinamično razmerje prirodne vzročnosti do nadprirodne svobodnosti (materia in forma — potentia in actus). Pod obema vidikoma utemeljuje osebnost zgolj na analizi razmerja: doživljaj — subjekt — objekt. Oba vidika se mu zjedrita v enotno skupno osnovo: človeška moralnost, katere bistvo je obseženo izključno v subjektu brez ozira na objekt (205). »Človek je povsem nezavisno od vsega svojega doživetja in povsem nezavisno od vseh predmetov ali objektov svojega doživetja edino izkustveno dano moralno bitje na svetu« (210). Le tako utemeljeno razmerje materije do forme, narave do duha in trpnosti do dejavnosti v človeku nudi Vebru neposredni prehod do Boga. In zopet mu ta prehod primarno ni zahteva vzročnega načela, ampak klimakološko načelo zadostnega razloga²¹: ne vprašuje se, odkod istinitost takega osebnega subjekta, ampak odkod njegovo duhovno **bistvo**, ki ga v prirodi nikjer ni. To bistvo mu ostane »notranje okrnjeno in nezavršno« (258) brez sočasne bistvene, transcendentalne relacije do osebnosti, ki te relacije ne potrebuje, t. j. do Boga. Z drugimi besedami: dokazana je zopet potreba stvariteljskega ohranjanja stvari s strani Stvarnika (sustentatio creativa).

Pa prav v tej točki, kjer je Vebrova pot do Boga najizvirnejša in morda najneizpodbitnejša, se pokaže zopet njegova nezavestna sorodnost z Descartesovo potjo. Kakor je Descartes utemeljil v sebi neposredno samo svoj »Cogito ergo sum«, globlje bistvo njegove psiho-fizične narave pa se mu je razodelo šele po ovinku preko spoznanja božjega bistva, nekako tako je tudi Vebru zadnja utemeljitev osebnega člov. bistva dana šele s spoznanjem božjega bistva, brez katerega

¹⁹ Na to je opozoril že Aleš Ušeničnik, Čas, 1933/34, X, str. 314. Drži in zadostuje, da je istinitost sestavno zavisna činjenica, ne drži pa trditev, da je ničnostna.

²⁰ Prim. Donat, *Ontologia*⁵ (Oeniponte 1929), str. 172—74.

²¹ Tomažev dokaz »ex gradibus perfectionis« ali »argumentum climacologicum« (1 q. 2 a. 3): omejena stopnja popolnosti nima v sebi zadostnega razloga, zakaj ima ravno to stopnjo popolnosti in ne večje ne manjše. Temu načelu sorodno je henološko načelo: bitja, ki imajo isto popolnost — je ne morejo imeti vse iz samih sebe, zahtevajo torej prehod k edinemu Bitju, ki jo ima samo od sebe in v vsej popolnosti.

ostane človeku značaj »sestavne in notranje nezavršenosti in okrnjenosti« (258). Tako stojimo pred zanimivo ugotovitvijo: modernemu človeku končni predor do ontologije (in do realizma vobče) pomeni obenem prodor do teistične metafizike. Torej je le res, da je nezaupanje (skepticizem) do realnega predmeta — kakor pravi nekje Peter Wust — zadnji dušeslovni razlog modernega ateizma. Zato modernim formalno izhodišče za teistične dokaze ni eksistenca stvari (kakor pri tomistični metafiziki) po načelu vzročnosti, ampak **b i s t v o e k s i s t e n t n e** stvari. Pri Vebru: bistvo istinitosti same — veljavnosti — osebnosti — vrednosti — in sestava bisteve; po načelu zadostnega razloga²² se vpraša, odkod to bistvo in zadnji razlog je Ens a se. Ta zaključek pa drži samo, ako je istinitost tega bista že prej spoznavno teoretično priznana in utemeljena. In ker je modernemu spoznavnemu teoretiku z vso izvestnostjo dana le istinitost lastnega subjekta, zato ni čudno, ako mu je končno vendarle tista istinitostna pot — temeljna, ki izhaja iz istinitosti lastne osebnosti in da mu zato Bog primarno ni Praistinitost, ampak Prapodstat oziroma Praosebnost (263 sl.).

Vendar pa Veber v tej točki ne pušča one usodne moderne razklanosti med naravo in duhom, med vrednoto in bitjem, med Bogom-Bitjem, dojetim z razumom in med Bogom-Osebnostjo (Vrednoto), dojetim s čuvstvom, t. j. prepada med vero in znanostjo. Je to Schelerjev primat etosa pred logosom, ki v jedru ni nič drugega ko Kantov agnosticizem in voluntarizem.

Veber pa prvič že od vsega početka odločno zastopa prvenstvo logosa (razuma) pred etosom (voljo) in bitja pred vrednoto. To je njegov zakon predmetnih in »dušeslovnih podlag«, kjer so zgrajeni predmeti po redu: osnove — dejstva — vrednote — najstva in odgovarjajoča doživetja v lestvici: predstave — misli — čuvstva — strem-ljenja.²³ Tako je že podana notranja zveza med vrednoto in istinitostjo (osnove — dejstva) in med dojemanjem obeh s primatom umskega pred nagonskim.

Razen tega sledi iz njegove filozofije, da je v Bogu »Logos« — pred Etosom in Nomosom (140 sl., 266 sl.).

Sicer je tudi Veber v svoji »Filozofiji« in pričujoči knjigi o Bogu menda pod vplivom sv. Avgušтина vnesel neke vrste voluntaristično pojmovanje vsega spoznanja in zmote, primat etosa pred logosom, vendar je to za njegovo predmetno-teoretično bazo in njegovo pojmovanje Boga popolnoma neskladen, heterogen element, ki ga tudi že sam zapušča. Saj se vendar njegova arhitektonika duše (zakon o psihol. podlagah) in primat etosa pred logosom naravnost izključujeta.

²² Ne vzročnosti; to načelo po Vebru med duhovnim nadprirodnim in prirodnim dogajanjem ne velja (251 sl.). Kakor so v tomistični metafiziki vsi dokazi za bivanje božje končno dokaz iz prigodnosti (ex contingentia) sveta, tako so pri Vebru vsi dokazi končno dokazi ex gradibus perfectionis.

²³ Prim. Očrt psihologije, Ljubljana 1924, str. 132 sl.

Sicer pa tudi ta njegov primat etosa (volja) pred razumom ni mišljen v smislu nasprotja (prepada) med obema kakor pri Schelerju, ampak kot združitev in proniknjenje deja volje z dejem spoznanja.²⁴

Drugič sili Vebra prav ta polarnost med duhom in naravo, med trpnostjo in dejavnostjo k priznavanju Praosebnosti, ki stoji izven te dvoličnosti, kjer je torej popolna istovetnost med istinitostjo in osebnostjo (vrednostjo 264).

Končno sintezo med istinitostjo in osebnostjo na enotni istinitostni podlagi pa napravi Veber v svoji peti, bistvovogledni poti do Boga. Tu je v svojem trojnem stopnjevanju vsega bitnega vesoljstva združil tri vidike: splošnost — posameznost, polnost — praznost in zavisnost — samostojnost (možnost — nujnost). Osnovno stopnjevanje mu je polnostno (bistvenostno), drugo redovno (podstat — pripadnost) in šele tretje določilno. Ker pa je podstat pri njem istovetna z istinitim in istinito podstatjo (165 sl., 264), zato gradi Veber ves svoj sistem metafizike končno če že ne formalno, pa vsaj stvarno na osnovni tomistični dilemi, na razmerju bistva do biti (eksistence, istinitosti). Tako pride Veber vsaj stvarno končno do osnovnega temelja vsake prave ontologije in metafizike: do analogije bitja, kjer je Bog absolutna istovetnost med bistvom in istinitostjo — Bit sama (ipsum Esse) — v nasprotju do vsega stvarstva, ki je v vednem nastajanju (fieri) in izginjanju, kolebanju med bistvom in istinitostjo.

III

Vendar se zdi, da tudi Veber pri prehodu iz gole fenomenologije do nove metafizike še ni storil zadnjega koraka dovolj jasno in enotno.

1. Ni še dosežen končni prodor iz fenomenološkega sveta do transcendentnega. Z zadevalnim spoznavanjem je sicer prodril do prave transcendentne istinitosti. Do zdaj mu je bila istinitost z veljavnostjo vred dana le po predočevanju v omenjenem vmesnem fenomenalnem svetu, noumenalna istinitost mu je bila nehote neznanka, ki stoji, razumu nedostopna, skrita za fenomenalnim svetom. Glede veljavnosti stoji Veber še danes na istem stališču; dojemajo jo sicer tudi z zadevalnim načinom predstavljanja kakor istinitost (78), toda veljavnost mu ostane svet zase izven istinitosti, veljavnost mu je »tista nit, ki razmejuje božje bistvo od vsega izkustveno danega stvarstva na eni strani in naše lastno veljavnostno spoznanje od njegovega predmeta na drugi« (137).

Predmet veljavnostnega spoznanja je vsebina veljavnosti (76), vsebina vsake veljavnosti pa ima vsaj svoje končno torišče vedno le

²⁴ »Filozofija«, 83 (165 sl.): »...tudi teoretični razum in praktična pamet, inteligenca in vest v bistvu niso nič drugega nego osebna volja, osebno hotenje«; »Sv. Avguštin«, str. 58: »...vsa naša doživetja samo posebni načini, kako se naša volja javlja ter na zunaj odraža«; sličen je voluntarizem pri Karteziju (str. 160 sl.). »Knjiga o Bogu« povzema iste nazore, str. 198—210, 240 sl.

v istinitih oziroma neistinitih pojavih (102), zato je jasno, da tvori Vebru veljavnost del omenjenega vmesnega fenomenološkega sveta med našim spoznanjem na eni in med noumenalno istinitostjo na drugi strani.²⁵ Ali res obstaja tak vmesni objektivni svet, ki je neodvisen od subjekta in noumenalnega objekta ali ne? V tem vprašanju je obsežen osrednji problem vse fenomenologije, obenem pa tudi živahno obravnavano vprašanje, ali je Vebrova veljavnostna pot do Boga res posebna samostojna pot poleg istinitostne ali ne? Eno je gotovo: fenomenologom je ta vmesni svet tvoril tisti steber, na katerem so gradili vsak po svoje most iz subjektivizma do realizma, iz golega bistvogledja do metafizike. Tudi to velja, da bi v smislu aristotelsko-tomistične delitve med bistvom in bitjo (istinitostjo) posebno predmetno razlikovanje med veljavnostjo in istinitostjo več ne našlo prostora, razen če bi veljavnost reducirali na bistvo, kar pa zopet ne gre.²⁶ Končna odločitev tega vprašanja pa presega okvir tega lista; je to problem: fenomenologija in ontologija.²⁷

2. Pa tudi skupna istinitostna podlaga Vebrovih poti do Boga ni dovolj zavestno oblikovana. Razumljivo. Kot fenomenologu mu namreč prodora iz psihologizma do realizma ni mogel tvoriti vidik istinitosti, ampak vidik doživljajočega subjekta, ki mu je edini neposredno dan. Zato je v notranjem bistvu tega prirodno-duhovnega subjekta našel prvo pot do Boga in osnovno metafizično razliko vsega bitnega vesoljstva v nasprotju med naravo in duhom. Človek mu je namreč »metafizično mejno bitje«, ki združuje oba nasprotna bitna pola.²⁸ Zato šele potem — v Knjigi o Bogu — odkrije tudi pristojne spoznavno-dušeslovne temelje — zadevalno in globinsko dojemanje; in šele zdaj ima možnost, da prizna poleg duhovne tudi prirodne substance.²⁹

Zato se tudi končno v vprašanju, ali naj Boga kot bitni izvor vsega stvarstva imenuje Praistinitost ali Prapodstat, odloči za Prapodstat (263/4). Res je sicer, da sta o Bogu oba pojma stvarno popolnoma istovetna (264), vendar je formalni vidik pri obeh bistveno različen: njegova metafizika ni aristotelsko-tomistična metafizika bitja (*esse-fieri*), ampak platonsko-avguštinska metafizika duha. Vsled tega ni čudno, če Veber pri pojmovanju razmerja duše do telesa ostane tudi pri platonsko-kartezijanskem psihofizičnem — paralelizmu, kjer zveza med obema ni aristotelsko-tomistična bitno-substancijalna niti vzročnostna (248/9), ampak samo »naperjenostno posledična« (251) oziroma »normativno moralna« (252). Veber se pri utemeljevanju tega svojega

²⁵ Prim. tudi Fr. Veber, Sv. Avguštin, str. 48.

²⁶ Veber sam namiguje na podobnost tega svojega pojmovanja s starodavno razliko med materijo (bistvo) in formo (bit, eksistenca). — Prim. str. 437 s (opomba 20 k str. 123).

²⁷ Veber sam to vprašanje nakazuje (Aristotel—Platon—Kant) v Knjigi o Bogu, str. 138 in 438.

²⁸ Utemelji že v »Filozofiji«, str. 207, 97.

²⁹ V »Filozofiji« mu je osebnost edina podstat (96).

dinamičnega ali energetičnega psihofizičnega dualizma (kakor ga sam imenuje 284) celo izrečno sklicuje na Kartezija (247). Ta energetični dualizem pa ima svojo podlago v njegovem že omenjenem voluntarističnem pojmovanju celotne osebnosti (231—58), tudi spoznanja in zmote, greha in zasluge. Vidi se torej, da rabi vsaka metafizika, ki ji manjka enotnega formalnega ontološkega temelja, kot nadomestilo zanj neke vrste voluntaristično razlago vesoljstva.³⁰

Razloga za vse to je treba iskati v dejstvu, da Veber ne pozna oziroma ne upošteva pojma tako zvane analogije bitja. Analogija bitnosti je osnova vsaki pravi metafiziki.

Prvič, ker je le na tej podlagi možen končni prodor iz fenomenalnega do noumenalnega sveta. Dokler ni te osnove, tako dolgo obstaja nevarnost, da istolične pojme bitnih razpolov (kategorij) ali v istem smislu posplošimo na vse vesoljstvo — in smo v panteizmu, ali pa jih omejimo na en red vesoljstva (izkustven), ga zanikamo na vsem ostalem bitnem vesoljstvu in imamo ateizem.

Drugič, ker je le tako omogočena tudi enotna bitnostna baza, ki premošča prepad med kontrarnimi in analognimi bitnimi poli: narava — duh, stvar — Stvarnik, logos — etos, bistvo — bit, materija — forma, možnost — dej. Brez te analogije tudi Vebrovi metafiziki manjka enotnega formalnega vidika, ki bi združeval njegovi dve različni osnovni izhodišči v poti k Bogu: istinitost in osebnost.

To analogijo bitja upošteva Veber premalo zlasti pri treh osnovnih pojmi: istinitosti, vzročnosti in podstati. V tem smislu je tudi istinitost analogen (naličen) pojem: pripada različnim bitjem, a na različni način. Tako govorimo o istinitosti mrtve — žive — duhovne narave, o ustvarjeni in neustvarjeni istinitosti. Veber pa vzame pojem istinitosti istolično (univoce), ne nalično, zato mu je Bog »že načelno izven istinitosti in istinitega« (17 sl.), Bog mu je Praistinitost (62), toda ne kot istinitost, marveč kot »izvorni dej« (21), »navpični pogoj« (435) vsake istinitosti. Vidi se, kako se Veber izogiblje rabi istega pojma v analognem smislu pri stvari in pri Bogu. Res, da tu ni stvarne, ampak samo formalna razlika med tomistično metafiziko, vendar prav ta vidik vodi do omenjenih, že stvarno različnih posledic.

Enako je z njegovim pojmom vzročnosti. Vzročnost mu je samo istoličen pojem. Njeni znaki so: izviranje pripadnosti iz pripadnosti s časovno zaporednostjo. Ker pa se to dogaja samo v prirodnem ne-duhovnem svetu (41), zato načelo vzročnosti za osebno-duhovno-človeško in božje življenje ne velja (248). Svobodnost in vzročnost se pri njem izključujeta (249).³¹ Tomizem pa razlago svobode podredi

³⁰ Zanimiva bi bila pod tem vidikom zgodovinska študija o razvoju metafizike.

³¹ Vendar na drugi strani (257) zopet govori o prirodnih in izvenprirodnih (= svobodnih) vzročnosti, kar kaže le, da je stvarna razlaga svobode pri njem v bistvu enaka aristotelsko-tomistični, a da ji manjka enotnega formalnega vidika.

enotnemu analognemu pojmu vzročnosti: svobodni — nujni vzrok, tvorni — smotreni vzrok itd. Ker po eni strani božja in ustvarjena vzročnost res nista istolična pojma, po drugi pa Veber tudi analognega pojma sistematično ne uvaja, zato išče izraze za naše razmerje do Boga: on nam je »izvorni dej«, »zadnji razlog«, »pogoj«³², ki našo bit »omogoča«, »pogaja«, »ustvarja«, »obrazloži«, »osmisluje« i. sl. (21, 245, 258, 259, 265 i. dr.). Zato med stvarstvom in med Bogom prav za prav ni vzročnostnega razmerja, ker načelo vzročnosti velja samo za prirodno stvarstvo, ne pa za svet duhovno-osebne dejavnosti (248) in ker med prvo in drugo dinamiko ni stvarno-vzročnega odnosa (250 sl.). To je še ostanek znanega načela »sklenjenosti vzročne vrste«, ki ga je Veber svojčas zagovarjal³³, a danes ne več. Na tem še leži razvojna senca iz nekdanjega brezčasnega paralelizma med »bogom« in svetom³⁴, s to razliko, da mu danes ni »bog« odvisek od sveta, ampak narobe, svet od Boga.

Stvarno tudi to Vebrovo pojmovanje razmerja stvari do Boga predpostavlja in zahteva s strani Boga stvariteljsko vzročnost, ki kajpada nikakor ni istoličen pojem z ustvarjeno vzročnostjo, a je vendar naličen in zato za znanstveno rabo upravičen.

Podobno je končno z njegovim pojmovanjem podstat. Sicer govori Veber tu že čisto sistematično o različnih podstatih, ki niso več istolični pojmi (božja — ustvarjena), vendar analogije substance ne upošteva dovolj.

Zato ne pozna pojma možne substance³⁵; istinitost imajo samo substance in obratno, substanca, ki ni istinita, ni substanca (165, 167, 264). Vsled tega mu je nemogoče govoriti o postanku substance, t. j. o prehajanju iz možnosti v stanje istinitosti, zato mu metafizika v svojem zadnjem formalnem vidiku ni metafizika bitja (esse — fieri), ampak duha (prirode — duh). Enako ne more poznati analognega pojma popolne (človek) in nepopolne (telo — duša) substance, zato zopet ne more priti do enotne bitne podlage ne v metafiziki človeka, ne v metafiziki vobče.

In vendar bi prav Veber moral v smislu svoje lastne filozofije priznavati možno substanco: bistvo stvari je ali substanca ali pripadnost, jasno pa je, da obstaja vsako bistvo, preden je v redu istinitosti realizirano, v redu gole možnosti oziroma veljavnosti, ker kar ni niti v možnosti istinito, ne more nikoli postati dejanski istinito.

³² Na str. 66 rabi sicer tudi izraz »prvi vzrok«, a ga takoj v že označenem smislu omeji: je vzrok, a »ne istovrstni« (66), zato mi rečemo: nalični, analogni vzrok.

³³ Prim. Fr. Veber, Uvod v filozofijo, Ljubljana 1921, str. 117 sl., in »Sistem filozofije«, str. 367 sl.

³⁴ »Uvod v filozofijo«, 318.

³⁵ Aristotel in Tomaž ločita: substantia prima (istinita, individualna) in subst. secunda (splošna, le možna). Prim. Donat, Ontologia⁵, str. 154 n. 331, in B. Franzelin, Quaestionis selectae (Oeniponte 1921), str. 271 n. 250.

Pričujoče misli imajo predvsem ta namen, da pokažejo značilnosti, obenem pa tudi še nekatere nerešene naloge novodobne metafizike. Rešitvi teh nalog pa je, kakor smo videli, Veber bliže nego kateri drugi izmed fenomenoloških filozofov, pri katerih zlasti pogrešamo sintetične sile; Veber pa ni samo močen analitik, s tem delom se je pokazal obenem kot eden najmočnejših novodobnih sintetikov.

Saj kriza novodobne filozofije v največji meri obstoji v pomanjkanju prave, organske sinteze. Po novem modernem Tomažu Akvinčanu žeja današnji, v specializaciji posameznih panog in enostranski civilizaciji razkrojeni čas, po velikem sintetičnem duhu, ki bi propadajočemu zapadu z genialno sintezo, zajeto globoko iz dinamike modernega človeka, vpostavil enotno bogozorno življenjska ravnotežje. To globoko potrebo in osrednjo nalogo vse sodobne filozofije Veber sam v svojih življenjsko in kulturno tako pomembnih »Uvodnih mislih« z vso resnostjo poudarja: »Vsi opažamo, da tudi naša bogozorna miselnost ni več tako enotna in živa, kakor je bila v preteklih stoletjih. Je to svetoven pojav, ki se zadira v življenje vsega človeštva« (IX). Vir tega zla pa vidi Veber po pravici v tem, ker je današnji inteligent »izkoreninjen«, izgubil je zvezo z življenjem in ljudstvom in s tem tudi zvezo z Bogom. To žalostno »dejstvo razkola med ljudstvom in inteligenco ... in takó izgubljenih življenjskih korenin« ima naravnost metafizično važne posledice: le enotno (totalitetno) in naravno pojmovanje življenja in človeka nudi osnovo za sprejem milosti.

Zato prvič ni prav nič čudno, ako tudi Veber z drugimi velikimi sodobniki vred danes ugotavlja, »da je osnovno — bodisi »odkrito« ali le »umetno zastrto« — gibalno vsega vrenja« našega izkoreninjenega hiperkulturnega materialističnega časa »le v borbi za priznanje ali odklonitev Boga«. »Ves svet se hoče tako rekoč definitivno odločiti za vero v Boga, ali pa to vero enako definitivno odkloniti« (IX).

Drugič pa je zato enako značilno dejstvo, da se sicer »že stoletja in tisočletja vrši posebna borba za tako ali drugačno umsko pojmovanje Boga, v tem ko je čuvstvo človeške molitve v bistvu ostalo vedno eno ter isto« (XI). Zakaj? Ker molitev nas spaja z Bogom »bolj neposredno in brezpogojno nego golo umsko razmišljanje, moli pa najčešče in najlepše« ravno ljudstvo, ki ni izkoreninjeno in vsled civilizacije enostransko usmerjeno, marveč živi iz zdravih osnov narave. Poleg zgolj umskih znanstvenih poti do Boga šteje torej tudi pot molitve, poslednja ne nasprotuje zgolj znanstveni poti, pa tudi navezana ni nanjo, pač pa nas prav pot molitve mnogo tesneje in brezpogojneje združuje z Bogom. Zato tudi Veber s svojimi peterimi znanstvenimi potmi do Boga noče molitve »nadomestiti« ali »izriniti«, ampak nasprotno, v tem resnično verskem deju vidi cilj tudi vsake znanstvene metafizike. To mu je poleg zgolj znanstvenega namena tudi življenjsko-vzgojni smoter njegove knjige, ko pravi: »In knjiga bo prišla prav tudi tistemu, ki bi kaj rad molil, pa meni, da tega iz »znanstvenih« razlogov storiti ne sme« (XII).

RAZGLEDNIK

KNJIŽEVNOST

Edvard Gregorin, *V času obiskanja*, osem postaj o Jezusovem poslanstvu. Jugoslovanska knjigarna, Ljubljana 1955, str. 103.

Pred leti (1928) je Edv. Gregorin v družbi z dr. R. Tomincem priredil besedilo za pasijonsko igro, ki se je pod imenom INRI mnogokrat uprizorila v ljubljanskem gledališču; kljub skrbni uprizoritvi in kljub lepim, spodbudnim prizorom je ostala še nerešena misel, ali se pasijon more uprizarjati kot gledališko delo, zlasti kot kaka ljudska gledališka predstava. Kakor se je verski realizem srednjega veka izoblikoval preko cerkvenega obreda v slovesni ljudski obred, in kakor ni postavljaj, in ni mogel postaviti nikakih umetnih podob, tako sta pasijonski sprevod ali pasijonska igra ostala sama v svojem predmetu kot oblika ljudskega bogoslužja nedotekljivi. Bogoslužna in estetična vsebina si nista nič manj neistovetni kakor vera in estetika, zato ju ni mogoče nikoli zamenjavati in postavljati eno na mesto druge. Zdi se, da še tako resnobna in zbrana uprizoritev pasijona več ali manj žali svetost verske skrivnosti, zakaj namestu predmeta stopa neprestano pred nas gledališka podoba.

Edv. Gregorin je v pričujočem delu krenil v drugo smer. Preko nekdanjega pasijona je napisal zgodovinsko in evangelijsko slovesno igro in tako združil dramo, pasijon in misterij v kolektivno podobo, ki zaradi svoje oblikovne izčiščenosti dokazuje prav veliko rahločutnost do predmeta. Tako je postavil »osem postaj o Jezusovem poslanstvu, z berilom oznanila, s prerokovanjem besede Gospodove o Izraelu in zmagoslavjem njegovim«, ki dovoljujejo v mnogo večji meri prisotnost umetnika, kakor prejšnji pasijon. Zgoščenost evangelija, ki v vseh največjih Jezusovih naukih prehaja v posamezne podobe: Učenik, Poslanec, Duhovnik, Sodnik, Kralj, Človek, Sin božji, Odrešenik, posebno pa napovedi iz stare zaveze, so za tako popolno obliko terjale nedvomno tudi duhovniške pomoči; simbolno važna in sodobno pomembna je podoba bogatega mladeniča iz evangelijske prilike; ta mladenič spremlja vse trpljenje in se pod križem odloči: »Gospod, jaz pojdem za teboj.« Močno je poudarjena drama izraelskega ljudstva; njegova slepota pismouštva in strastna vera v stari tempel, trda rimska oblast v deželi, vse to živo spominja na Werfelovo dramo »Pavel med Judi«, kjer se tragika starega Izraela razvije

v zadnji mogočni boj med staro in novo postavo in se zaključi z dnevom sodbe. Skoraj bi se upal trditi, da se tu odkrivajo prav neposredne vezi med Werfelovim »Pavlom« in »Obiskanjem«, in prav zaradi tega me moti majhna podoba Gamalielova, tukaj vsa majhna in zakrknjena, pri Werfelu pa ogromna kakor stari zakon.

Ne bi se rad še enkrat dotikal vprašanja o uprizoritvi. Načelna rešitev je v tej podobi mnogo lažja, vendar še vedno kočljiva. Pisatelj je uprizoritvi posvetil mnogo skrbi in je scenično opremo razrešil v okviru slovesne verske igre, čeprav mnogokrat čutimo poleg tega še gledališkega človeka. Vidi pa se, da delo naravno stremi iz snovi k duhu in da se bolj in bolj odmika od tal dramatične igre v misterij in čisto versko občutje. F. K.

Slehernik. Po Hofmannsthalovem »Jedermannu« priredil Oton Župančič. Uvod napisal Jakob Šolar. — Mohorjeva knjižnica 70. Založila Družba sv. Mohorja v Celju 1934. Str. 117.

Župančič je storil pravo duhovno delo, da je presadil to dramo, brez dvoma vrh srednjeveške dramatike, na naša tla. Seveda ni prvotna in jo je že Hofmannsthal očistil tistega, kar je bilo izrazito časovnega na nji, zlasti ji je odvzel renesančno-baročno težo 16. stoletja, da je čisteje zaživela drama, ali kakor on pravi — pravljica, ki stoji nad vsakim časom in velja za vse ljudi. Hofmannsthal je sodil, da je delo v tej obliki dobilo svojo zadnjo podobo, vendar je domneval, da se v prihodnjih časih utegne tudi ta oblika še razvijati. (Uvod k nemški izdaji). To se je zgodilo že pri slovenski prireditvi, zakaj Župančič Slehernika ni samo prepesnil, ampak ga je tudi dramaturško v toliko spremenil, da je dobil boj med dobrim in zlim večjo in sodobnejšo globino in je docela odpadla izrazito srednjeveška podoba hudiča, njegova dialektika in grotesknost. S tem je Slehernik dosegel še čistejšo linearno preprostost in notranjo veličino in zato ni čudno, da je preko slovesnih prireditev v Ljubljani prišel že med preprosto ljudstvo.

To dragoceno delo je menda edini večji Župančičev prevod iz nemščine. Nemških tekstov se Župančič ogiblje, kakor da ga ne pritegujejo; bližje so mu blesk in oblikovna problematika romanskih klasikov in pa Shakespeare. In prav to ga je mikalo pri Sleherniku, kjer se v največji preprostosti skriva toliko starinske usedline in oblikovnih nalog, da jim je kos samo močen jezikovni mojster. Župančič je v Slehernika vlil glasove naše stare cerkvene pesmi, ki ima še mnogo sorodnosti s srednjeveško besedo, in včasih se kar zdi, da zapojejo stare orgle in v njih strogost in milina našega domačega verskega čuvstva. Prav v tem, v drugačnem, našem čuvstvu, se Župančičev tekst loči od Hofmannsthalovega, ki je včasih nemško trd, hrapav, skoraj časovno sirov. Župančič je poleg svojega dinamičnega figuralnega izraza, ki se močno čuti n. pr. »moj penez zame dela in teka, / s hudičem se trga in s smrtjo prereka (29), vpletel tudi besede kakor iz narodne pesmi preproste: »To moji ljubici bo dar. / Za obé roke prijel jo bom, / na vrtec tisti vzel jo bom« (40). Kako je slovenski prevod poleg tega, da je večinoma bolj strnjen, tudi preprostejši in pesniško čistejši, miselno pa navadno polnejši, naj na-vedemo nekaj značilnejših primerov:

Župančič:

Po mojem vodijo ga v ječo
in dolg ga je pahnil v nesrečo;
ob vodi in ob suhem kruhu
premišljal bo, da svet je puhel,
in učili ga bodo okovi,
da so dolgovi res volkovi (30).

Hudiču v glavo si se vnel,
peklù si glorijski zapel.
V mošnjiček Mamonov strmiš,
prav kakor da pred oltarjem klečiš
(36).

To gledaš in kot kamen stojiš?
Kam denem te spát, moj drobiž?
(37).

Slehernik:

Ti bil si hlapec, suženj moj.

Mamon:

Ne, ti Pavliha služen moj.
Ti trikrat norec, trikrat trap,
kam pojdeš pameti iskat?
Le Slehernik odpri oči:
jaz tu ostanem, kje pa ti? (96).

O, blagor duši njegovi,
to so angelski glasovi,
nebesa vsa odmevajo,
veselje večno prepevajo,
ga v sveti raj sprejemajo. (117).

Hofmannsthal:

Mich dünkt, das geht an ein Schuld-
turm werfen,
Hätt sich auch mehr in ach nehmen
derfen.
Jetzt muß er's bei Wasser und Brot
bedenken
Oder sich an einen Nagel henken
Ja, Mann, du hast halt ein Reimspiel
trieben
Und Schulden auf Gulden, die reimen
gar gut. (20).

Du bist des Teufels lob nit faul,
Wie zu der Predigt geht dein Maul.
Gibst da dem Mammonsbeutel Ehr,
Als ob das Tabernakel wär. (26).

Kannst du das sehen und stehst wie
Stein?
Wo bett ich heut die Kinder mein?
(27).

Jedermann:

Hab dich allein gedurft anrühren.

Mamon:

Und ich alleinig dich nasführen.
Du Laff, du ungebrannter Narr,
Erznarr du, Jedermann sieh zu
Ich bleib dahir und wo bleibst
du? (81).

Heil ihm, mich dünkt es ist an dem,
Daß ich der Engel Stimmen vernehm
Wie sie in ihren himmlischen Reihen
Die arme Seele lassen ein. (107).

Uvod, ki ga je napisal Jakob Šolar, dobro pojasnjuje začetek in razvoj srednjeveške duhovne igre; prikazuje nam miselnost in versko polnost srednjega veka in v zgoščenem, vendar jasni analizi postavlja Slehernika iz časovne stilnosti v njegovo nadčasovno vrednost. Ta uvod ima poleg svoje literarne dognanosti in stvarnosti tudi važen sodobni poudarek, zelo potreben za danes, ko se misterij obnavlja po programu, ki ga sicer zaradi njegove vsebine ni mogoče odklanjati, pač pa ga je treba zmiselno uporabljati in pred vsem najti sodobnih osnov zanj.

F. K.

Nekaj značilnih prevodov

D. H. Lawrence: **Sinovi in ljubimci**. Poslovenil St. Leben. Založba Modra ptica v Ljubljani 1934, 495 str. — Roman iz l. 1913 je angleški odrastek simbolizma ali nove romantike, kjer je pisatelj vložil ves napor, da izsledi skrivnost notranjega življenja. Rudarsko in delavsko okolje s svojimi gospodarskimi in drugimi vprašanji je le nebistven okvir za zgodbo; poglavitno je vglobljenje v podzavestno duševnost in izraz čutenja do najmanjše potankosti. Pavel, glavna oseba, ki se bavi tudi s slikarstvom, ima glede umetnosti isti cilj kot pisatelj: »Zunanji obris in oblika sta mrtva, le notranje blestenje je živo in resnično« (188, 361). Če obrnemo to zahtevo na roman, pa vidimo, da je »notranje blestenje« le bolezen človeka, angleška varianta dekadence. Pravo blestenje bi bilo, če bi bil pisatelj intuitivno pokazal pota v zdravje človeške duše, ne samo njeno tragiko. Zato je to knjiga, o katerih je rekel Dostojevskij, da so brez odgovora. — Pavel ne more dozoreti ob ženski, ker je ves prepojen z ljubeznijo do matere, da živita le eno življenje; ko pripoveduje o sebi, se materi zdi, da pripoveduje njeno življenje, ker gleda stvari z njenim čuvstvom in skozi njen razum. Njena ljubezen mu dovoljuje pri ženskah le ženo in spol, nikoli pa ljubezni do osebe v govorjenju, veselju in trpljenju, ker se boji, da bi prenehala živeti v sinu. Materina ljubezen je Lawrenceu v bistvu spolna ljubezen, nagonska sila, ki je močnejša od človeka in ni različna od one v prapoti, po kateri se ohranja vrsta. Njeno temno oblast zagledamo, ko ljubezen do sina omami mater samo kot strupena pijača in ji ohromi vsa čuvstva (104). Mati, s katero ostane združen tudi po njeni smrti, mu pač budi na eni strani zdravo moč angleške rase, da gleda stvarjem neposredno v obraz, budi mu tudi spomin na srečo domače hiše, ko je bil vsak član on sam, enotna osebnost brez razdvojenosti in ubran z drugimi, na drugi strani pa stoji odprto vprašanje, ali ne bo ostal trajno nesvoboden, zapuščen in okrnjen v razvoju osebnosti. Ekspresionist Werfel se je zavzel pozneje za duha materine kulture proti očetu, še pred Lawrenceom pa je Anglež S. Buttler oznanjal nazor, ki je zdaj geslo mladine, upor proti vplivom staršev in zavedni boj za svobodo osebnosti. Problem je stavljen na str. 411, a pravega odgovora ni, ker pisatelj hoče ugotavljati le notranje objektivnosti človeka, kakor so materialisti gledali le zunanjo površino življenja. Osnovna objektivnost mu je spolni nagon, ki naj združuje vse človeške nagone, kakor pri Freudu. Gotovo se je bolj približala zdravi enoti človeka znanost, ki napram toliki odvisnosti od materije poudarja, da življenjska moč ne doteka le iz črednega spolnega nagona, ampak še bolj vsega predstavnega življenja človeka, ki se duhovno razvija in stremi po obvladanju življenja in uveljavljanju osebnosti. Čeprav se izsledovanje objektivne človeške narave, kamor spada tudi spolni nagon, dotika s problematiko sedanjega časa, predstavlja Lawrence vendar bolj konec preteklosti, ki se je iztekel v dekadenco, kakor začetek bodočnosti, ki meri v zdravo skladnost človeka. Kajti pretirani pomen spolnosti je dekadenca, nje spremljevalka pa je preobčutljivost, zaradi katere se človek izgubi v prevelikem samoopazovanju in se razkolje v subjekt in objekt, da ne pride več do harmonične enote in osrednje zavesti. Preostaja mu le izkoreninjeno, gluho življenje, ali pa se izpremeni v slepo orodje temnih sil.

Preobčutljivi Pavel, ki si preveč žene ljudi k srcu, misli vedno, da ljudje od njega kaj zahtevajo, ali da so vsevidni. To ga dela razdražljivega in mu prizadeva trajno muko, ki mu hromi voljo, da postaja čisto pasivna narava. V ljubezni tako močno doživlja žensko osebo, da ni več on sam, ampak postane del ljubljene osebe in sebe gleda z njenimi očmi. V domači hiši je še užival srečo podzvestne spontanosti, romantična Mirijam, ki hoče živeti sanjski ideal, ne pa realnosti, pa tudi njega prepoji z romantično razklanostjo, ker ga sili, da prezavedno loči višji in nižji jaz, dušo in čutnost. Ona hoče le dušo človeka, romantično brezmejnost, kakor se tudi čezmerno utaplja v dušo stvari, ko cvetlice boža in ljubkuje s človeško ljubeznijo. Pri njej postane Pavel abstrakten in nesvoboden, da sebe zaničuje, ljubezen je polna muke in sovraštva, ki ga obuja preziranje nagonске narave. Na drug način je Pavel razdvojen ob emancipiranki Klari, ki spriča v njem nagonski del in ljubi le spol in moža, ne pa osebnosti v trpljenju. Sprva le brezbrizen do njenega govorjenja polagoma tudi njo zasovraži, ker postaja suženj temnih nagonskih sil. — Naj se spleta v duši ali v nagonih, ljubezen je Lawrenceu »pijavka nikdar sita«, ki človeka »ne osreči« (Prešeren), ampak le odpira temne prepade voljo hromečih sil. Za to je treba pasivnega Pavla, ki se le vtisom predaja. Razdvojeni preobčutljivi človek, ki se vdaja samoopazovanju, in ženska, ki muči, sta dva sadova iz vrta dekadence, v psihološkem pogledu pa je roman na vso moč zanimiv in poln tudi sodobne problematike.

Gunnar Gunnarsson: Ljudje na Borgu. Prevel Juš Kozak. Tiskovna zadruga v Ljubljani 1934, str. 447. — Islandija ima samo 85.000 prebivalcev, zato piše G. Gunnarsson v danskem jeziku, a piše izvrstno in ima res nekaj povedati o vprašanju natura-kultura, ki se je zaostriło ob koncu stoletja v antitezo zdravje-dekadence. Očividno je vse samo intuitivno, ampak tudi z lastno osebo doživel glavnega junaka Amarrja, ki ima svojo nasprotno varianto v bratu Kettilu. Kakor različni sta njuni usodi, osnovni problem je isti, namreč pot od razuma k čuvstvu, beg od egoističnega jaza v globine duše, lahko rečemo od impresionizma v novo stvarnost. To je obračun z dekadentno kulturo »uživanja in pozabljenja« in slabotnim, za vtise preobčutljivim človekom, ki le še življenje igra, ne pa živi, nove zarje se svitajo iz duhovnejših in trdnejših temeljev človeške bitnosti, iz spomina na širšo naravo lastne mladosti ali narodne tradicije in iz odpovedi egoističnemu jazu. Nagonsko življenje ni zoženo na spolni nagon kakor pri drugih pisateljih, ampak združeno s smislom življenja, za katerega se bore osebe pri Gunnarssonu kakor junaki velikih ruskih romanov. Amarr se odpove slavi glasbenega virtuoza in išče ključ do domovine v tihem praktično-koristnem delu zanjo, slednjič utone skoro v brezosebnosti, ko prevzame očetov dom in poroči od lastnega brata zapeljano rejenko v domači hiši. — Brat Kettil, protestantovski župnik, pa se očisti svoje razdvojenosti kot veliki spokornik, ki živi med ljudstvom nepoznan, razširjajoč krščansko blagovest. Pisatelj je pokazal v obeh bratih človeka »dorastla življenju«, ki se z njima usoda ne more igrati, z njima je odkril tudi sodobnemu človeku pot do enote in harmonije osebnosti. Zdi se, kot bi sedanja Evropa hotela oživiti v sebi moč, ki jo oznanjajo veliki severnjaki. Čuvstvo lastne neznatnosti proti silni naravi severa, kjer osebno

življenje nima cene, spominja tudi človeka, naj zatare egoizem jaza in se bliža objektivni človeški naravi, v Evropi je čuvstvo obvladovanja narave in razumske prevratnosti imelo za posledico, da se je jaz čezmerno razvil, a človek je ugasel. Zato so potrebni »krogi navznoter«, v objektivnost duše.

Ivan Olbracht: **Hajduk Nikola Šuhaj**. Preložila B. Borko in Oton Berkopec. Založila Tisovna zadruga v Ljubljani 1935, str. 255. — Češki pisatelj je obdelal v tej povesti življenje Rusinov v podkarpatski Rusiji za dobe prevrata v slogu, kakor ga pišejo pri nas M. Kranjec, Magajna, Malešič. V prevratnem kaosu se je življenje povrnilo v prvotne elemente tudi drugod, kjer je bil že porabljen spomin praoblik, tu v karpatski vasi sredi pragozdov pa še živi človek v prvotni skupnosti z divjo naravo in njegovo hrepenenje po svobodi in pravičnosti, ki ga skozi stoletja ni mogla zatreti država s svojo civilizacijo. Zato se je ohranila mitična doba in pravljíčna resničnost s spominom na boje s Tatari, Turki, poljskimi magnati in ogrskimi boljarji. Protidržavna tendenca kaže, da je pisatelj šel skozi ekspresionizem, bolj značilno zanj pa je, da nam je z vglobljenjem v naravno ljudstvo približal čuvstveni in mitični odnos do sveta, s katerim hoče tudi moderni človek poživiti zracionalizirane plitvine svoje duše. (Mitični element v pripovednem slogu nove literature sta raziskala Francoz Bally in Nemec Spitzer). Razum, ki jasno izloča osebek, to je izvor in povzročitelj dejanja ali stanja oropa stvari njihove skrivnosti in pospešuje iluzijo vsevednosti; analitično dojemanje vzroka in posledica je sad kulture, v ljudstvu pa še živi prvotna sintetična smer duha, kjer je v ospredju celotna vizija, povzročitelj ni jasno oddeljen in določen. To je korenina mitičnega dojemanja z nevtralnim osebkom, ki oblikuje predvsem skrivnostno stran pojava: »V Eržiki je zadrhtelo« (174), kaj? spomin, posmeh, sočutje, žalost ali veselje? Bajke in pravljíce so sintetične vizije, ki rastejo neposredno iz skrivnosti temnih prepadov, rek in gozdov, vetra, neba in polja: Jutranje megle so sprevodi umrlih, ob potokih so dobre, ob močvirjih hudobne vile, med njivami žive volkodlaki, ob mesečnih nočeh jahajo čarovnice na konjih (7 sl.); želja maščevanja proti tujemu elementu židovskih pijavk in gosposke, ki krade, naredi iz vojaškega beguna in razbojnika plemenitega junaka, ki je neranljiv. »Hajduk Šuhaj je ljudstvo s svojim hrepenenjem po svobodi«. Nad banalno resničnostjo, da so ga orožniki ustrelili, raste močnejša resničnost sanjskega ideala iz pravljíce o nerazumljivem junaku, ki jemlje bogatim in daje siromakom. — Povest ni romantično idealiziranje ljudstva, značilna pa je za stremljenje sodobnega človeka, ki se od prezavesti umika v nagone in čuvstva, da bi oživil zgubljeno sintezo svoje duševnosti. Pravljíčna doba in mitično izražanje sta kot simbol za pravo človeštvo, kjer osebnost ni izločena iz skupnosti z ljudmi in z zemljo. Dr. J. Šile

Iz srbskohrvatskega slovstva

Tin Ujević (portret).

Tin Ujević je znan kot »kralj jugoslovanskih bohemov«, ki je vladal po zakajenih kavarnah belgrajske Skadarlije, kot ga opisuje Tokin v »Terazijah«, in okoli katerega so se zbirali vsi prestolnični povojni mladi

pesniki, ki so rajši kot univerzo obiskovali »visoko šolo« njegove modrosti. Ves v mraku dima in vinskih opojev je pesnil svoje pesmi ob »klekovači«, kot včasih Verlaine in Rimbot. Tako je bil ves uklenjen v mogočno ozračje kavarne in le težkó se je odtrgal iz rok mestnih opijavcev ter pribežal v Sarajevo, kjer nadaljuje svoje bohemstvo, to je: svoje materialno uboštvo. Lansko leto je zopet vsa srbsko-hrvatska javnost pisala o milijonski dediščini, ki ga čaka po umrlem sorodniku v Ameriki, sam je že pred javnostjo dajal račune o tem, kako misli porabiti denar, ki ga še nima v rokah — pa je bila vse zopet le senzacija, izraz boheemske ironije. Ko sem ga obiskal v Sarajevu v napol podrti vegasti turški »kolibi«, mi je brez srajce in ves neprespan prišel odpirat in me povabil v »gledališko kavarno«, kjer mi je med razgovorom napisal sledečo »skico za biografijo«: »Avgustin, ki se je po vojni sprevergel v Tina, se je rodil 5. jul. 1891 v Vrgorcu, v vasi dalmatinskega Zagorja, nedaleč od Makarske. Oče mu je bil učitelj. Prvih enajst let je preživel v Vrgorcu, Imotskom in Makarski; 1902 se je vpisal na gimnazijo v Split, kjer je maturiral z dobrim uspehom l. 1909. Sošolci njegovi na gimnaziji so bili — med drugimi — tudi Djuro Vilović, pisatelj, Giovannni Maver, profesor slavistike in član italijanskega PEN-a v Rimu, in dr. Adžija, prevajalec Beerove »Zgodovine socializma«. Vpisal se je na univerzo v Zagrebu; 1912 ga vidimo že v Beogradu, 1913 v Parizu, odkoder se vrne domov l. 1919. Od tedaj živi v glavnem v Beogradu, Zagrebu in Splitu, od 3. sept. 1930 pa v Sarajevu.

L. 1914 je izdal kakih deset pesmi v »Mladi Hrvatski«. Od 1920—1932 pa zbirke Lelek sebra, Kolajna, Avto na korzu — pred kratkim pa je pripravil manjšo ali večjo zbirko pesmi za Hrvatsko Matico pod naslovom Ojadjeno zvono. Prevedel pa je l. 1913 na Reki »En članek« René Pinina, Flaubertov »Oktober«, Micheletovo »Ženo« in Dostojevskega »Stopanico« v Beogradu, v Zagrebu (v Zab. bibl.) roman Albert Jeana; v Sarajevu brošuri »Slaba dela maloletnih« (Nedjela maloljetnih) in Dva glavna bogumila (Gandhi in Tolstoj). Na francosko pa je med vojsko prevel dr. Krekove »Die Slovenen«. — »Les Slovènes«, traduit par A. U. Paris, Alcan. — (Glej Mentor 1922/23, 156.) — Sodeloval je pri več revijah. Več književnih prilog je tiskal v časopisu »Domovina« (1926) v Zagrebu, a l. 1930 je pisal feljton v »Jadranski pošti« v Splitu. — Približno ista, a manjša je biografija v kesnejši antologiji »Ojadjeno zvono« (str. 150). Vse v drugačnem tonu pa je značilna opazka v »Mladi hrvatski liriki« (1914), ki prekipeva objestne mladosti: »Rodil sem se na dan sv. Cirila (skromno mislim, da je zato ta dan tudi narodni praznik). V Zagrebu, Beogradu in Parizu sem vpisaval književnost in filozofijo; prav za prav pa je moja stroka enciklopedija, in cenim natakraje toliko kot profesorje. Časopisi, ki sem jih ustanavljal, niso nikdar izšli, pač pa sem jaz radi enega šel — v zapor. Vrgel sem v promet mnogo neumnosti in neslanosti, toda izdal sem samo eno stvar: Hrvatsko, kot si jo hočejo avstrofili. Vsa bibliografija o meni sestoji iz nekaj člankov Mariola in Matoša, ikonografija pa v Koprivah (—1911, Božič bohema), kjer se nahaja moja najbolj resna profession de foi v kavarniškem sonetu in modra krilatica: »Ugodno oceno smatram za oceno, neugodno za reklamo!« Zrasel pa bom v tvojih očeh, bravec, če ti povem, da tiskam samo slabše stvari.« (151).

Tako se je Tin Ujević sam dovolj dobro predstavil, kar nam povsem zadostuje. Njegovo podobo kot pesnika pa bomo skušali dobiti iz njegovih pesmi.

Ne morem se v tem portretu ozirati na mnogoštevilne Ujevićeve literarne kozerije, ki jih piše pesnik o vseh mogočih stvareh (največ o francoskih pisateljih in lit. smereh ter indijski filozofiji), niti ne na študije, ki so bile kdaj pisane o njem, začeniši z Matošem pa vse do Gligorića, hotel bi samo označiti njegovo pesniško podobo po etapah njegovih pesniških zbirk, ki ga postavljajo na eno najvidnejših mest v hrvatski poeziji.

Tin Ujević pripada tik predvojni hrvatski nacionalni mladini, ki sta jo vodila Matoš in Čerina (In memoriam Matoša, Zagreb, 1934), kot pesnik pa tisti skupini, ki je izdala l. 1914 almanah »Hrvatska mlada lirika« (Društvo hrvatskih književnikov). Med temi dvanajstimi mladimi, ki so prinesli v hrvatsko deklamatorsko poezijo novega duha: barve, melodijo, ritem, svobodo in notranji upor, ki so po francoskem vzoru ustvarjali v impresionističnem načinu ter se navduševali za novo romantiko, predvsem pa za nov pesniški izraz, — je bil tudi že Avgustin Ujević z desetimi pesmimi (str. 115 do 128). Te pesmi so pristen izraz francoskega parnasovstva: blede romantike, mramornate poezije, porcelanastih bleskov, refleksov svetlobe, zvokov in mrakov. Opeva ogledalo in njega blesk, cerkveni dalmatinski zvonik, vodometa, splitsko sfigo in njen nemi odgovor, dobre zvonove, ženski samostan in hladne sestre, ki duše svojo strast, mrtvo domovino, ki jo končuje verz: »Daj san još nama, poslednjim Hrvatima!«, dalje Laure hrvatskih starih pesnikov »Naše vile« ter slovo minljivosti. Najzanimivejše pa je »Slovo« splitskih protestantov od groba pesnika Marka Marulića, ki ga je spesnil v starem dubrovniškem dialektu prvih renesančnih pesnikov ter tudi v njihovi italijanski transkripciji.

takole:

Oudi usrid luche nasa mlada plafca
usduigla ie iidra voglna, smina i nuova
i hotechia poiti putom sfoieg ploua
gre pres chog uiuode al sachonodafca.

Budi da smo uirni chriuouirna prafca,
nistar magnie chtîmo (chocho i semglia oua)
— Chi ua uersih libar mnos haruacchi schoua —
Marulichia Marca, splitschog sachigniafca.

V lipom iasichu, gdi »chia« slaie sfoni,
mi dobrochiasmo garb sluuicheg greba,
i tocoi ti napis diacchi i stari.

Sbogom, o Marule! Poiti chemo, poni
saiu i mimo uele sunchenoga neba:
chorugfa nam chiuhta; gremo, mi puntari!

V sedanjem pravopisu:

Ovdi usrid luke mlada plavca
uzdvigla je jidra voljna, smina i nova
i hoteća pojti putom svojeg plova
gre prez kog vojvode al zakonodavca.

Budi da smo virni krivovirna pravca,
ništar manje ne čtimo (koko i zemlja ova)
— ki va versih libar množ harvaci skova —
Marulića Marka, splitskog začinjavca.

U lipom jazu, gdi »ča« slaje zvoni,
mi dobročasimo garb slovućeg greba,
i tokoj ti napis dijački i stari.

Zbogom o Marule! Pojti ćemo, poni
žaju imimo velu sunčenoga neba:
Korugva nam čuhta; mi gremo, mi puntari!

Prevod v prozi: Tu je sredi luke naša mlada ladja — vzdignila svobodna, smela in nova jadra, — ter hoteč odplavati v svojo smer, — odhaja brez vodnika ali zapovednika. — Čeprav smo verniki krivoverne smeri — vendar spoštujemo kot cela ta zemlja — Marulića Marka, splitskega pesnika, — ki je napisal mnogo hrvatskih knjig v verzih. — V lepem jeziku, kjer »ča« vse slajše zveni, — pozdravljamo grb slavnega groba, — ter tudi ta stari in latinski napis. — Z Bogom, o Marule! Odpluli bomo, ker silno žejamo za solnčnim nebom: naša zastava že plapola; mi gremo, mi puntarji!

Že s to pesmijo je dobro nakazan artizem Ujevićev in njegovo vživetje v davne pesniške dobe ter davne pesniške metafore, prav tako pa tudi njegova verzifikatorska spretnost. Značilna za daljni razvoj je pesem Mrtva domovina, kjer se rima ponavlja: vampirima — mirima — kavalirima — turnirima — manastirima — psaltirima — klavirima — leptirima. Omenjam zato, ker bomo videli, da je prav to rimanje tujih samostalnikov postala pozneje pri njem manira. Ta ciklus je že pokazal Ujevića kot dobrega pesnika, ki ima izraz in jezik v oblasti, ki doživlja razpoloženja in skuša pesniško dojeti stvari okoli sebe bolj kot sebe samega.

Prvo samostojno zbirko pa mu je izdal v cirilici Cvijanović v Beogradu po vojni l. 1920, ki jo je kupil od njega v času največjega njegovega bohemstva. Naslov »Lelek Sebra« pomeni: »Plač sužnja« (seber: srednjeveški srbski nesvobodnjak). Prav ta zbirka je najbolj idealistična, da, najbolj duhovna in polna religioznega žara, kot je še nisem bral v srbskohrvatski književnosti. Ujević je v njej ves gotski človek, trubadur, pesnik boli in čistosti, ljubezni in vere. Sredi kavarniškega dima sanja o svoji Vivijani, o ženi, ki je Marija in Eva, ki mu je — kot Prešernu — »božanstvo sredi pustega hrama«. Najznačilneje izraža to trubadursko erotiko cikl pesmi »Molitev k božji Materi za služabnico božjo Doro Remebot«, — katerega prvi sonet se glasi:

Blažena Gospo moje sede majke,
Marijo, zvezdo belih naraštaja,
s usnice tvoje, s ruku punih sjaja
ja popih prve neborajske bajke.

Srce je Majke srce Bogomajke:
ja znam da mnogi ljudski greh utaja,
i znam da srodne duše srečom spaja,
izlaže astar povrh dnevne hajke.

I ti što znadeš za čim plače plot
i tugu cveća bereš očima,
značeš i zašto evo postah Got.

Znaćeš i zašto mene obli pot
i zašto moja tužba počima
za svetu ženu Doru Remebot.

Še dalje govori: »u tom paklu kdo me može spasti — do njena zlatna, plava Mesečina?« Pred njenim likom pokleka »u slavu bola i u slavu snova«; vsaka ljubezen mu je »carstvo vila — a draga žena svaka Prinčipesa«. V tej poeziji so prvine iz Danteja (Vita nuova), Petrarke in trubadurjev. Pozneje opeva veliki bol pred grehom (Svakidanja jadikovka, Romar): »ja sam se sebe bojal — i zla sa mnogim čarima«. Živi v svetu, ki ni s te zemlje, poln slave ženi, po kateri ima »svoju luku v prostranom Hristu«, sicer pa ves sam in zapuščen, gost samo v hrepenenju svoje duše, ki se rešuje v pesmih. Te pesmi so izraz »gotske duše«, »Novega Človeka, tekmeča Svetega Duha«, vendar pa že na prehodu v renesanso, ko se navdušuje samo nad lepoto, nad opojem duševnih emocij in jih izraža s književnimi alegorijami. Kot tipični duhovni, novoromantični pesnik se navdušuje Ujević nad Rusijo kot nositeljico slovanstva tudi v bodoče in piše sonet Dragotinu Ketteju, »Slovanu in Slovencu«, označujoč njegovo umetnost kot dih, ki se nosi širom zemlje s skrivnostjo in s smehom — in se izgubi kot »oblak, u zlatu i mraku«. — Iz vse zbirke veje velika pesniška duša, ki ljubi in trpi v svoji razdvojenosti, ter živi — zavedno obrnjena od sveta — samo v bogastvu svojih sanj in svojih duhovnih poletov. Novi Verlaine.

Druga zbirka Kolajna (Beograd, 1926) je v marsičem nadaljevanje prve zbirke in jo morda po intimnosti in pesniškem izrazu še presega. Kolajna — to je »ogrlica« najlepših (48) erotičnih pesmi, ki jih je pesnik nanizal, da okraši vrat svoje Beatrice:

Ove su reči crne od dubine,
ove su pesme zrele i bez buke,
one su, tako, šiknule iz tmine
i sad streme ko pružene ruke.

Nisam li pesnik, ja sam barem patnik
i katkad su mi drage moje rane,
jer svaki jecaj postatiće zlatnik,
i moje suze datiće djerdane.

No one samo imatiće cenu,
ako ih jednom, u perli i zlatu,
kolajnu vidim slavno obešenu,
ljubljeni dete, baš o tvome vratu.

Vsa njegova erotika je čisto trubadurska, idealna: »jer te volim, ja od tebe bežim«, »sa iskrom sunca i bokorom raja — ti čarno vladaš našim noćima — bez dara usne ili zagrljaja«. Vse te ljubavne pesmi, ki so jako močne po erotični težnji, so pete prav kot Prešernove brez vsakega upanja na zmago, so slavospevi erotičnemu trpljenju sploh, sanji, ljubezni, ki živi samo v pesniku: »Božanska ženo, gospo nepoznata — i još mi reci: gde si, što si, ko si?« Brez ljubezni se čuti »mrtev v svoji sobi«, »osamljen Job«, a »usred sera, štura pakla — gle! moje srce od kristala zvuči ko tanka zvonka stakla —

na koje kiša zakucala;« — »sredinom trupa prešla mi je pila — a mila žena (nežna vila, svila) — neće me više draganom i pažem«. Že ti odlomki iz »Kolajne« pričajo, da je Ujevićeva erotika povsem nematerialna, hiperidealistična, romantična in odgovarja trubadurjem, česar se je Ujević zavedal. 35-to pesem je napisal prav v slogu starih dubrovniških pesnikov: O, Previsoka, o Preduboka... Dona...« ter se v zadnji pesmi opravičuje: »a ti Izoldo, cveće belih ruku — oprosti moje viteštvo jur pozno — vulkana srce u to doba prozno«. Vsa zbirka je izraz velikega trpljenja in bega od realnosti življenja, topla pesem srca, ki išče odrešenja v duhu, v Kristu, »v ruskem Hristu«, ter ljubi svojo sanjo in svojo umišljeno ljubezen. Najlepša Ujevićeva zbirka, prav po besedah:

s ranom u tom srcu, tamnu i duboku,
s tajnom u tom trudnu i prokletu biću
sa zvezdom na čelu, sa iskrom u oku
gazi stazom varke, mrtvi Ujeviću!

Obe zbirki: Lelek sebra in Kolajna sta pravi izraz tistega Ujevića, ki je v tej boli popival po belgrajski Skadarliji, in v pesmi pijanih ciganov sanjal o življenju po Duhu, ki je bučal v njem in njegovi pesniški duši. Krklec je tedaj v pesmi »Skadarlija« opeval to »akademijo Tinovo« in preroka samega:

Mi trošimo srce, pogano srce naše.
Koliko može, da se jednim srcem plati?
Moj mili Tine ispijmo ove čaše
jer život prolazi brže nego ponoćni sati.

Skadarlija naša puna terevenki
— to utočište za sve koji beže iz sveta —
puna je stare ljubavi koja u senki
zaborava i pustih grobova cveta.

Sviraj primašu! Pijmo veliki Tine,
ugasimo vatru krvi i požar mesa,
i kad nad »Tri šešira« srebrna zora sine
popećemo se kaldrmom starom pravo u nebesa!
(Sabrana dela, II. 92).

In še pozneje, ko se je razšel z Ujevićem in so postavil na nasprotno stališče, je Krklec napisal: »Prvi dve zbirki Tina Ujevića sta imeli svoje opravičilo v naši književnosti, čeprav sta bili vseskozi artistični in subjektivni. V njih je bilo toliko notranjega žara, toliko neposrednega valovanja, toliko čistega in novega lirizma, da so obogatile našo novejšo književnost s celo množico zanimivih možnosti izraza (ali samo izraza!). Toda ni bila tu samo jezikovna gibčnost in spretnost, vznemirjen ritem, sočnost metafor, izraznih spretnosti, ne samo ars poetica — še nekaj drugega je bilo na dnu tega pesniškega vira: veliko trpljenje človeka. Ujević je znal svoje osebno trpljenje pretočiti v rujne čaše sonetov, nanizati v bleščeče ogrlice in prekovati v zlatnike z zvenečimi rimami in ritmi kot se že davno niso slišali v naši književnosti. Ti zbirki pomenita dve rdeči številki na koledarju naše povojne književnosti« (Politika, 20. marca 1932). (Konec.)

Tine Debeljak

UMETNOST

Max Osborn, **Povijest umjetnosti**. Kratak prikaz njezinih glavnih epoha. Preveli I. Hergešić i F. Jelašić. Izvanr. izdanje Matice Hrvatske, 1934.

Poljudna zgodovina umetnosti, ki jo je izdal l. 1910 pri založbi Ullstein & Co v Berlinu in na Dunaju nemški publicist Maks Osborn, se je močno priljubila pri nemškem občinstvu in doživela že več izdaj. Prevod najnovejše nemške izdaje je ta hrvatski tekst. Hrvatska izdaja sledi po opremi nemškemu originalu, je po tej strani za poljudno knjigo naravnost odlična in prav nič ne zaostaja za svojim vzorom. Kolikor sem se mogel prepričati pri primerjanju nekaterih slučajno izbranih mest, je prevod točen in jasno posnema original. Tako bo ta knjiga svoj neposredni namen, popularizirati sodobno znanje o zgodovini zapadnoevropske umetnosti, nedvomno dosegla.

Vsebina objema v širšem zmislu zgodovino umetnosti zapadne Evrope in tako ne ustreza splošnemu naslovu »Geschichte der Kunst«. Tvarina je razdeljena po navadni delitvi v 12 poglavij: 1. Začetki umetnosti, 2. Antika, 3. Prehodna doba, 4. Srednji vek, 5. Zgodnja renesansa, 6. Visoka renesansa, 7. Doba baroka, 8. Osemnajsto stoletje, 9. Klasicizem, romantika in zgodovinska umetnost, 10. Umetnost osvaja sodobno življenje, 11. Doba impresionizma in 12. Najnovejša doba. V tem ožjem vsebinskem okviru je knjiga kot pregled glavnih dogodkov v razvoju zapadnoevropske umetnosti, podan v poljudni obliki, brez ugovora sprejemljiva. Pri razmeroma majhnem obsegu je vsebinsko naravnost bogata in za splošno orientacijo o umetnosti zgodovini zadostuje. Ne ustreza pa, če jo motrimo v okviru splošnega naslova, katerega nosi, in to je nedvomno njena velika pomanjkljivost. Knjiga, ki bi mogla biti resničen vodnik do umetnostnih problemov, bi morala biti res splošna zgodovina umetnosti človeštva. Take idealne knjige žal še ni. Za hrvatsko občinstvo in za njegovo razumevanje umetnostnega ozračja njegove domovine, bi zgodovina zapadne evropske umetnosti zadostovala, če bi bila napisana za njegove potrebe. Le do neke mere pa mu more ustrezati knjiga, ki je napisana za italijanske, francoske ali nemške potrebe. Osbornova knjiga je napisana namreč prav posebej za nemško občinstvo. Vprašanje zgodovine umetnosti v hrvatskem jeziku torej s to knjigo nikakor še ni rešeno. Ta začasna rešitev ustreza sicer prvi potrebi, radi svoje odlične opreme, celo prav dobro, kljub temu pa bo ostal hrvatski javnosti še vedno zaprt cel bližnji kulturni svet, oni bizantinsko vzhodnoevropske in islamske umetnosti, ki obe segata skoraj vprav do osrčja hrvatskega ozemlja. Iz duhovnih potreb evropskega severnjaka napisana knjiga slovanskega čitatelja, posebno še jugoslovanskega, ki živi v izrednem kulturnem in umetnostnem ozračju, tudi pri najboljši kvaliteti ne more zadovoljiti.

V Jugoslaviji smo dobili s to knjigo tretji uvod v umetnostno kulturo; Srbi so preveli Hourticque-a uvod v umevanje umetnosti, Hrvatje so sedaj dobili prevod Osbornove Zgodovine umetnosti, Slovenci pa Izidorja Cankarja Zgodovino umetnosti zapadne Evrope. Po svojih vidikih najbolj sodobna med njimi je nedvomno Cankarjeva knjiga, ki pa sevé noče biti več kakor kaže naslov in zato posebnim jugoslovanskim potrebam ne ustreza popolnoma. Gotovo pa bolje kakor Osborn.

Frst.

Otto Demus, *Kunst in Kärnten*. Izdala Kärntner Landeshauptmannschaft, tiskal in založil J. Leon sen., Celovec 1934. Str. 40, 18 avtotipij in 1 barvasta slika.

Koroški zvezni konservator O. Demus je napisal to knjižico, ki radi svoje resne, tehtne in znanstveno trezne vsebine zasluži vso pozornost. V prvem delu je kratko obdelana stara umetnost na Koroškem, v drugem nova od biedermeierskega realizma dalje. Dobro je prikazan razvoj umetnosti na Koroškem in vselej ilustriran z najvažnejšimi spomeniki. Zadostno je upoštevan politično in kulturno zgodovinski in geografski milieu, iz katerega izvira posebni koroški umetnostni značaj, kolikor je mogoče govoriti o njem. Pri novejšem slikarstvu (Wiegele — Kolig) se je Demus dotaknil tudi vloge nemško-slovenske obmejne etnične podlage.

Pogosto se vrivajo primere z dejstvi umetnostnega razvoja v jugoslovanski Sloveniji, ki je v mnogem zezan s koroškim brez ozira na to, ali se vrši na slovenskem ali nemškem ozemlju, in ga kulturnogeografsko logično dopolnjuje. Posebno zanimiv je v tem oziru oris gotske umetnosti na Koroškem, kjer podobno kakor na bivšem Kranjskem vodi slikarstvo. Kakor tu se tudi na Koroškem v XV. stol. opaža neka značilna trdoživost osvojenih slogovnih oblik, ki ne dopusti zmage poznogotskega realizma, ampak povzroči prav nasprotno okrog srede in v drugi polovici stoletja pozen razcvet idealistične smeri. Dočim so za to dobo ugotovljeni še tokovi, ki jih Kranjski posreduje Koroška iz srednje Evrope, Tirolske in celo Italije, pozneje ta posredovalna vloga polagoma zamre in že v baročni dobi ni več tistega živega stika kakor poprej. Tudi nima barok v koroškem gradivu iste vloge kakor v naši Sloveniji, kjer se je Ljubljana medtem razvila v važno središče.

Posebno zanimiv pa je razvoj umetnosti na Koroškem od romantike dalje in v zadnjih desetletjih. Med prvimi po času je tu Slovenec Marko Pernhart, čigar stvariteljska moč proti koncu vidno pojema radi pomanjkanja novih pobud, ki na Koroško prihajajo le poredko. Pomanjkanje pobud doma žene koroške slikarje v tujino, kjer spoznavajo nove probleme in se borijo z njimi. Vendar pa je realizem edini problem, ki ga je koroško slikarstvo trdno osvojilo; po njem je koroško slikarstvo do začetka 20. stoletja značilno vezano. V zadnjih dvajsetih letih pa je nastopila na Koroškem skupina slikarjev s Fr. Wiegelejem in Antonom Koligom, ki se je razvila v mednarodno ugledno in med avstrijskimi eno najaktivnejših. Njene glavne zastopnike Fr. Wiegeleja, A. Koliga, A. Clementschitscha, Herberta Böckla, Felixa Esterla in Willija Zunka je Demus prav obsežno opisal po njihovem umetniškem značaju in uspehih. V njih vidi pisatelj zastopnike posebnega koroškega umetnostnega nagnjenja. Posebej podčrtuje Demus tudi očitno odpornost koroškega narodno mešanega umetnostnega milieuja proti ekstremističnim strujam, secesionizmu in raznim poveljnim -izmom.

Za nas je Demusova knjižica, ki črpa svoja izvajanja iz polnega umetnostno zgodovinskega znanja in iz globokega razumevanja umetnostnega snovanja (to kažejo posebno orisi sodobnih slikarjev), važna zato, ker nam podaja oris umetnostne kulture dežele, s katero smo etnično zvezani in s katero smo stoletja delili politično in kulturno usodo. Frst.

ZAPISKI

Papini o sodobniku Croceju

Iz italijanske sodobne književnosti sta evropski in zlasti še naši javnosti poleg Pirandella, letošnjega Nobelovega nagrajenca, in D'Annunzia, vittorialskega samotarja, izobčenca in tretjerednika, skoraj edino in najbolj znana še Giovanni Papini in Benedetto Croce.

Svojevrstno rezki, brezobzirni, predirno drastični in paradoksalni slog Papinijevega pisanja in gledanja na stvari, dogodke in ljudi sta avtorju zaslužila pozornost predvsem italijanske javnosti, ki je vajena obledele, pomehkužene in obrabljene manzonijanske liričnosti, zastrte, perversno doslu-tevane D'Annunzijeve spolnosti in duševnih akrobatizmov Pirandellovih.

Papini je človek, ki je vse svoje življenje neizprosno sledil svojim človeškim spoznanjem. Od etičnega ararhizma je našel pot v prakatolištvo in se je logično sprl skoraj z vso generacijo svojih sodobnikov. Usoda genija. Zelo značilna priča tega njegovega spora so njegove »Stroncature«, kjer je brezobzirno povedal svoje mnenje o vseh pojavih tako, kakor je sam v sebi čutil. Papini, kaotičen duh, samouk levjih stremljenj in junaške neodvisnosti, »divji mož«, ki ljubi in sovraži tako, kakor so morali ljubiti in sovražiti praljudje, se zaganja ali brani ljudi, naprave, pojave, knjige in ideje, kakor mu to narekujejo osnove njegovega, k uveljavljanju zadnjih resnic težečega značaja.

V tej močni in dosledni borbi proti vsem in proti vsemu, kar ne odgovarja njegovim življenjskim in estetskim idealom, v borbi, ki se do danes še ni končala, o čemer pričajo napadi »na moje najljubše sovražnike«, ki jih priobčuje v reviji »Frontespizio«, je ostalo idejno pomembno zlasti dolgoletno literarno merjenje in obračunavanje z Benedettom Crocejem, največjim sodobnim italijanskim filozofom, estetom in zgodovinarjem.

Papini, ki ga je Croce nekoč imenoval »zblojeni duh«, ni po osnovni razliki glede pojmovanja vseh dogajanj in problemov in po strastni ljubezni do vsega življenjskega, razvijajočega se, dinamičnega, mogel in ne more trpeti Crocejeve sistematičnosti v opredeljevanju čuvstev in pojavov, ne more trpeti tega, kar sam imenuje »Crocejevo plitvost in pristranost«, poleg tega pa tudi ne suhega, nemuzičnega opredeljevanja umetnosti, estetike in filozofije ter še manj slave in ugleda, ki si ga je stekel veliki besedni in pojmovni žongler Croce. Papinijeva borba proti Croceju — filozofu, zgodovinarju, avtoriteti — se deli v dve dobi: pred Papinijevim spreobrnjenjem in za njim.

V prvo dobo spadajo vsi polemični spisi, ki jih je Papini zbral v knjigi »Stroncature«, v drugo pa samo članek »Croce in križ«, ki ga je priobčil v reviji »Nuova antologia« (števil. 5, 1. marca 1932).

V uvodu k »Stroncaturam« pravi Papini: »V meni je človek, ki sovraži in ljubi. Zavračanje nečesa in navduševanje za nekaj (lo sdegno e l'etusiasmo) sta po moji sodbi boljši poti odkrivanja in spoznavanja kakor pa mirna, pre-mišljena in učena sodba.« V tej knjigi, ki je dosegla že dvanajst izdaj, je

Croceju posvečenih celih 56 strani. Prvo poglavje velja Crocejevi »Logiki«, ki je izšla 1905. Iz te dobe je tudi polemika.

»Čakal sem te ,Logike', piše Papini, »s takim hrepenenjem in s tako neučakanostjo, kakor jo more razumeti samo tisti (in upam, da je takih mnogo), ki ve, s kakšno genialnostjo in učenostjo, s kako lahkoto in fineso zna Croce oživljati argumente, ki jih vleče na dan napol zadušene iz velikanskih zvezkov in iz težkih akademičnih spominov filozofskih profesionistov.« Z ostro ironijo mu očita, da smrdi ta »Logika« že od daleč po Nemcih. »Croce je pred nekaj leti zgradil ,Estetiko', zdaj nam daje ,Logiko', kmalu nam bo dal ,Ekonomiko' in za njo ,Praktiko', nakar bo vsa veda o duhu zgrajena in bo novi monistično-racionalistični idealizem imel svoje štiri evangelije.«

Croce se sicer ne mara imenovati hegelijanca, zato ga pa Papini imenuje hegelianoida. Očita mu konstrukcijo fraz, ki jih gradi kakor Hegel (»zdi se, da objemajo vso resnico, ves svet za vso večnost«). Ta konstrukcija obstoji v tem, da vzamemo dve dvojici besedi in jih dvakrat ponovimo v drugačni zaporednosti, kakor v znanem primeru: vse, kar je realno, je racionalno, vse, kar je racionalno, je realno. Nato očita Croceju, da ga pri njegovem delu skoraj povsod zapelje simetrija zvokov in neki posebni ritem besedne zaporednosti, namesto da bi se potrudil povedati stvari, ki bi imele smisel.

Filozofija je po Croceju »umetnost umetnosti«, »poezija poezije«, »kontemplacija večnosti«, logika pa »filozofija filozofije«, ki išče »pojem pojmov« in ki ni konec koncev nič drugega ko »definicija pojmov«. Croce pričinja tu s svojim »čistim pojmom«, ki je »concetto puro, il pensamento dell'universo«, torej ne individualen, ne oseben, niti ne kolektiven. Predstavlja enakost v raznoličnosti in je enak duhu, ki je večni v prehodnosti in »ima v sebi nujnost premišljevanja o edinem pojmu, o pojmu enote, ki je eden prav zato, ker je hkratu mnogovrstnost determinacij«.

Seveda mu Papini vseh teh »pojmov« ne more odpustiti in sistematično pobija vse Crocejeve trditve, dokler ne pride do zaključka:

»V moji glavi je torej 1. skupina posameznih pojavov, več ali manj opredeljenih in celotnih, 2. skupina verovanj v možnost spoznanja tudi drugih, ne sedanjih pojavov, ki jih pa priznavamo za enake sedanjim; spoznanje, ki pa je možno le spričo nekega določenega kakovostnega stanja sedanjih pojavov. Absolutno čisti in univerzalni pojem — il concetto assolutamente puro ed universale — oblika brez vsake vsebine, pa res ne vem, čemu naj bi odgovarjala v moji glavi.«

Tretje poglavje posveča Papini »zgodovinskim ocenam« Crocejevim.

»Zgodovina«, trdi Croce, »ni resnična umetnost, ker ni sestavljena iz čistih (golih) estetičnih intuicij. Zgodovina je sestavljena iz ,osebnih ocen' — giudizio individuale — ki imajo lastnost obstoječnosti in jih imenujemo lahko kar ,zgodovinske stavke'. Ti niso nova teoretična forma, ki bi jo postavili poleg intuicije ali pojma, pač pa so premišljevanja — ripensamenti — estetičnih stavkov s pomočjo pojmovnih stavkov.«

Temu odgovarja Papini na kratko: »Sprejemajoč, da je ocena ,to je pes', ki jo navaja Croce, ,zgodovina', ker vklepa v sebi predstavo in pojem, bi potem

ne smeli več staviti zgodovine v umetnost, marveč umetnost v zgodovino. Tako se pa Crocejeva stavba na mah zruši.«

Drugi napad, ki ga je Papini dvignil proti Croceju, je iz leta 1913, in sicer ob četrti izdaji Crocejeve »Estetike«.

»Tudi danes je v Italiji,« pravi Papini v svoji polemiki, naslovljeni »Estetika«, »precej mladih literatov, mnogo profesorjev iz zakotnih šol in nekaj časnikarjev, ki se za zabavo igrajo s filozofijo in ki pripisujejo zares veliko važnost Benedettu Croceju in njegovi Estetiki.«

V tej knjigi vidi Papini »svojega Croceja«: neomejenega vodjo sodobne generacije, nepremagljivega diktatorja italijanske kulture, najvišjega vzgojitelja velikanskega zavoda »pridnih Janezkov«, v katerega bi se morala izpremeniti Italija. »V inozemstvu ni Crocejeva teorija vzbudila nobenega posebnega začudenja, razen začudenja nad italijanskim začudenjem. V Ameriki, kjer Crocejevih idej niso razumeli, ga je neka tesaška univerza povabila, naj bi prišel predavat. Croce seveda v Ameriko ni mogel. Zato pa je napisal in v Italiji tudi tiskal štiri predavanja.« Ta štiri predavanja jemlje zdaj Papini v pretres, seveda na svoj znani brezobzirni način.

»Prijetna besedna igra, trditev, da je neka stvar bela in hkratu črna, ter črna prav zato, ker je bela, in bela zato, ker je črna, prevladuje v vsem Crocejevem spisu. Do končne resnice se zmagovalec pribori tako, da pobije svojega nasprotnika, pa vendar živi z njim skupaj. Vsak poseben pojem je po eni strani neodvisen, po drugi strani pa odvisen, torej hkratu odvisen in neodvisen. Pesnik, ki napiše odo, je »pesnik, ki se je dopolnil in torej ni več pesnik«, (razen, če znova ne vstane!) »Pota pogrškov so ista ko pota resnice.«

Jasno je, da se taka in podobna, po svojih učinkih zelo nevarna miselna igračkanja iz peresa človeka, ki se svojega vpliva zaveda, morala dvigniti Papinija k odporu, ki ni mogel biti drugačen kakor krut. Sistem Papinijevih polemik napram Croceju je zelo učinkovit: golo citiranje trditev in nesmislov, ki jih nasprotnik piše, ter iskanje nedoslednosti, protislovij in odmikanj od njegove lastne relativne logične linije. N. pr.: »Umetnost je po Croceju intuicija, intuicija je izraz, izraz je slika, slika je fantazija, fantazija je lirika, lirika je intuicija, izraz je lepota itd. Vsa Crocejeva estetika se reducira konec koncev na iskanje psevdonimov za besedo umetnost in jo v skici lahko napišemo takole: umetnost = intuicija = izraz = čut = slika = fantazija = lirika = lepota. To so besede, v katerih je samo zapovrstni red drugačen, a za Croceja pomenijo točno in jasno en pojem: umetnost.«

Rezultat Crocejevega dokazovanja je torej trditev, da je umetnost umetnost in nič drugega. »Toda nočemo se učiti od filozofa, da je umetnost umetnost in da je umetnost del realnosti. Do tega pridemo tudi sami s svojimi slabotnimi močmi brez Vica in Baumgartnerja.«

Papini hoče od Croceja, da bi o umetnosti povedal kaj več, četudi zgrešenega, toda več svojega, novega. Na dvojne največjih vprašanj, ki jih ljudje stavijo estetu, kaj je umetnost, kaj je lepota, Croce ne odgovarja, ali pa odgovarja s starimi frazami: »Umetnost je simbol, je vsesimbol.« O lepoti pa: »Lasten izraz, če je lasten izraz, je tudi lep, ker lepota ni drugega ko ugotovljenost slike in zato izraz.«

»Mi pa,« dostavlja Papini, »smo se učili, da nelasten izraz niti izraz ni, in se spominjamo, da umetnost ni nič drugega kakor izraz, kar pomeni, da je vsa umetnost lastnostna in določena, torej lepa.« »Pri tem udarimo z glavo samo v nove neznanke enačbe in ne izvemo ničesar bolj točnega. In vendar, če je kritikova naloga, da razjasnjuje, ali je kaka stvar ali kako delo lepo ali ne, potem je za lepoto potreben tudi kriterij.«

Prav na koncu članka pove Papini še enkrat: »Croceju je manjkala in manjka vsakršna umetniška občutljivost in vsakršen čut, ki ni šolsko tradicionalen. Ni jih del, v katerih bi čutili umetnost tako daleč od duše do pisca, kakor je to v Crocejevih. Zato pojmuje Croce teorijo o umetnosti kot zaprt krog šestero ali sedmero siamskih dvojčkov, tako enakih, da ne morejo drug drugega opredeliti.«

Najostreje in hkratu najbolj barbarsko je Papini napadel Croceja v Rimu z odra v gledališču Costanzi, kjer je predaval 21. februarja 1913.

»Ta bog-oče, senator, milijonar po dohodkih, velik človek po lastni volji in po milosti javne kozje krotkosti in oslovstva, je čutil potrebo dati Italiji nov sistem, filozofijo, kritiko, vedo. Da bi spravil skupaj svoj sistem, je ta veliki mojster vseh nevednih skopil Hegela, odvzemši mu možnost škodovanja in seveda oplojanja. Za vedo je porabil čitanke iz tretjega razreda ljudskih šol in pri kritiki si je vtepel v glavo, da bo nadaljeval De Sanctisa, kateremu je podoben, kakor je resničnemu oceanu podobno morje, naslikano na odrski sceneriji... Začel je z neutrudnim pisanjem literarnih kritik, z rokodelstvom, za katero ta ubogi človek ni bil nikdar rojen, ker mu manjka vsakršna oblika in upanje za kako umetniško občutljivost. Ko si je tako osvojil občinstvo, mu je lahko dajal požirati moralo, logiko, zgodovino, Kanta, Hegela in vso nemško godljo, ki jim je vzel malo vsebine tu in dodal malo zabele tam ter jih postavil na mizo ubogim na duhu in na misli. — Benedetto Croce sanja o intelektualni Italiji, sestavljeni iz toliko in toliko pridnih fantkov, ki z odprtimi usti poslušajo njegovo besedo, dobrih odjemalcev Laterzovih (Crocejevega založnika), vsak se ukvarja s kakim majhnim delcem, ki ga določi najvišji vzgojitelj; to so zvesti bravci ‚Janezka‘ in drugih enako vznemirljivih knjig, daleč proč od praznih kapric in nezdravih ambicij po neodvisni genialnosti, ki se požvižga na zgodovino, na tradicijo in na socialne dolžnosti ter na ‚goli pojem‘.«

Ta govor in polemika v »Lacerbi« (revija Papinijeve skupine) sta razdražila Croceja, in ker ni imel v delu prav ničesar drugega, se je spravil na Papinijevo ljudsko izdajo poezij Tomaža Campanelle.

Papini mu je seveda odgovoril v reviji »Lacerba«. Tu ponavlja že navedene stvari in konča:

»Croce piše o meni: ‚Papini zganja že precej časa velik hrup po revijah, knjigah in predavanjih; se postavlja kot pesnik, genij, filozofski revolucionar in apostol novega življenja.‘ — ‚Poglejte, kaj vas vznemirja, senator! Tudi vi že precej časa zganjate hrup po knjigah, revijah in predavanjih, se postavljate kot kritični genij, filozofski revolucionar in apostol novega življenja in bi radi biti edini papež, edini mesija, edini diktator italijanske kulture.« (Konec.)

Stanko Vuk